

**ВИСОКА ШКОЛА СОЦИЈАЛНОГ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: СОЦИЈАЛНИ РАД – МАСТЕР СТУДИЈЕ**

**НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ СА АСПЕКТА
СОЦИЈАЛНОГ РАДА**

МАСТЕР РАД

Ментор:

Проф. др Сања Ђурђевић

Студент:

Маријана Квашчев

Бр. индекса: 3015/22

Београд, јун 2023.

**ВИСОКА ШКОЛА СОЦИЈАЛНОГ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: СОЦИЈАЛНИ РАД – МАСТЕР СТУДИЈЕ**

**НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ СА АСПЕКТА
СОЦИЈАЛНОГ РАДА**

МАСТЕР РАД

Ментор:

Проф. др Сања Ђурђевић

Студент:

Маријана Квашчев

Бр. индекса: 3015/22

Београд, јун 2023.

Датум и време одбране рада

Оцена рада

Чланови комисије

1.

2.

3.

АПСТРАКТ

Рад се бави проблематиком насиља над децом у породици, које је у Србији широко распрострањено у различитим облицима. Јавља се као директно или индиректно, физичко, психолошко или сексуално насиље, као занемаривање, које детету ускраћује задовољење потреба и спречава његов развој - психички, емоционални и когнитивни. У раду су дефинисани основни појмови везани за злостављање и занемаривање деце, анализирани облици, показатељи и последице, било да су деца жртве директног или индиректног насиља у породици. Имајући у виду податке о учесталости ове појаве, као и последице које изазива неадекватан однос према деци, захтева се сагледавање нормативног оквира у свету и код нас, са нагласком на интервенције центра за социјални рад у заштити детета од злостављања и занемаривања у породици.

Кључне речи:

Деца. Насиље. Породица. Последице. Превенција. Центар за социјални рад.

ABSTRACT

This paper deals with the problem of violence on children in family, which is widely distributed in Serbia in different forms. Mentioned problem occurs as a direct or indirect physical, psychological or sexual violence as well as neglect, which deprives satisfying of the child needs and inhibits its psychic, emotional and cognitive development. In this paper, basic concepts related to child abuse and neglect are defined, and forms, indicators and consequences are analyzed, whether children are victims of direct or indirect domestic violence. Bearing in mind data on frequency of this phenomenon, as well as the consequences of inadequate treatment of children, it is required a review of the normative framework in the world and in the our country, with emphasis on the intervention of the Center for Social Work in protecting child from abuse and neglect in the family.

Keywords:

Children. Violence. Family. Consequences. Prevention. Center for Social Work.

ИЗЈАВА

Изјављујем да сам овај мастер рад написала сама, нисам прекршила закон о ауторским правима и коришћену литературу сам навела на одговарајућем месту.

Београд, _____ 2023.

Потпис

САДРЖАЈ

ТЕОРИЈСКИ ДЕО	1
1. УВОД.....	1
2. НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ – ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА	
2.1. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ	3
2.2. НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ КАО ОБЛИК ПОРОДНИЧНОГ НАСИЉА.....	3
2.3. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА НАСИЉЕ ПРЕМА ДЕЦИ	6
3. ОБЛИЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ.....	8
3.1. ФИЗИЧКО НАСИЉЕ.....	8
3.2. СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ	9
3.3. ЕМОЦИОНАЛНО НАСИЉЕ.....	11
3.4. ЗАНеМАРИВАЊЕ.....	13
3.5 ЕКСПЛОАТАЦИЈА ДЕЦЕ.....	16
3.6. ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ.....	17
4. РАСПРОСТРАЊЕНОСТ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ У СРБИЈИ.....	24
5. НОРМАТИВНИ ОКВИР ОД ЗНАЧАЈА ЗА ПОРОДИЧНО НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ	27
5.1. МЕЂУНАРОДИНИ ПРАВНИ ОКВИР	27
5.2. НОРМАТИВНИ И СТРАТЕШКИ ОКВИР У СРБИЈИ	28
6. ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА НАД ДЕЦОМ	31
6.1. ПРИМАРНА ПРЕВЕНЦИЈА.....	31
6.2. СЕКУНДАРНА ПРЕВЕНЦИЈА	34
6.3. ТЕРЦИЈАРНА ПРЕВЕНЦИЈА.....	34
7. НАДЛЕЖНОСТИ И АКТИВНОСТИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У СИСТЕМУ ПРЕВЕНЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА.....	36
7.1. НАДЛЕЖНОСТИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	36
7.2. ПОСТУПЦИ И МЕРЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ОРГАНИЗОВАЊУ ЗАШТИТЕ, ПОМОЋИ И ПОДРШКЕ ДЕЦИ ЖРТВАМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	36

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО	42
1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	42
2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	42
3. ХИПОТЕЗЕ	42
4. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	43
5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	44
5.1. БРОЈ ПРИЈАВЉЕНИХ СЛУЧАЈЕВА НАСИЉА НАД ДЕЦОМ	44
5.2. ВРСТЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ.....	45
5.3. ПОЛНА СТРУКТУРА ДЕЦЕ ЖРТАВА НАСИЉА	45
5.4. ПОСТУПЦИ ЦСР У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА	48
6. ДИСКУСИЈА	54
ЗАКЉУЧАК	57
ЛИТЕРАТУРА	62

ТЕОРИЈСКИ ДЕО

1. УВОД

Насиље у породици је последњих година постао веома изражен проблем. Расположива сазнања указују да насиље у породици има веома озбиљне друштвене и индивидуалне последице и да су његове жртве далеко чешће жене и деца него одрасли мушкарци. Злостављање детета унутар породице представља најтежи облик породичног насиља и насиља уопште, с обзиром на психофизичке особине жртава, емоционалну повезаност, однос поверења и зависности и родитељску обавезу подизања и васпитавања деце. Појава злостављања детета у породици представља изразити пример кршења и угрожавања права детета.

Насиље над децом представља велики друштвени проблем који је широко распрострањен и присутан у свим друштвима. У бројним међународним документима на чије се поштовање Република Србија обавезала, попут Конвенције о правима детета, право на заштиту деце од свих облика насиља издвојено је као једно од основних права. Као један од кључних приоритета за унапређење положаја и заштиту права деце у Србији, Влада Републике Србије идентификовала је и заштиту деце од свих облика насиља.

Што више сазнајемо о насиљу над децом, све је јасније да решавање тог проблема представља морални императив. Изложеност насиљу, било краткорочна или дугорочна, оставља искључиво негативне последице по физичко и ментално здравље. Подаци такође указују на чињеницу да читаво друштво испашта када деца пате на овај начин. У складу са тим, овај проблем треба третирати као суштински друштвено-економски, а не само морални по природи. У првом извештају који је овај проблем поставио у перспективу целог света, УНИЦЕФ у документу под називом Светски извештај о насиљу над децом из 2006. године открива свеprisутност ове појаве.

Констатовање да насиље над децом може да се јави било где, може да доведе до песимистичног става о могућности његовог потпуног сузбијања. Извештаји из појединачних земаља указују на то да су и деца из богатих земаља, као и деца из земаља у развоју подједнако жртве насиља. Ипак, могу се предузети мере за спречавање насиља над децом и због тога не треба да се сматра да је оно неизбежно. Ефикасно спречавање зависи

од детаљне анализе корена овог проблема. Из тог разлога, потребно је више радити на томе да се разуме зашто и како долази до насиља над децом. Тек тада владине и невладине организације посвећене заштити деце могу да уложе напоре знајући да тако раде у интересу најосетљивијих група деце. Као што се наводи у члану 19. Конвенције о правима детета, свако дете има право да не буде изложено ниједном виду насиља. Пошто је ово право у основи међународног права, владине организације морају да се труде да деци пруже детињство без насиља док ово право не постане заступљено свуда.

Циљ рада је да сагледа насиље над децом у породици као феноменолошки разноврсну појаву која производи многоструке негативна последице, јер се њом повређује психофизички развој деце (наношењем телесних повреда или емоционалних и бихејвиоралних последица). Стога ће у раду бити дефинисани основни појмови везани за насиље над децом у породици, анализирани облици и последице, било да су деца жртве директног или индиректног насиља. Имајући у виду податке о учесталости ове појаве, као и последице које изазива неадекватан однос према деци, захтева се сагледавање нормативног оквира у свету и код нас. Посебна пажња биће посвећена интервенцијама и мерама центра за социјални рад у заштити детета од насиља у породици.

2. НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ – ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

2.1. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици је акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, при чему један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. Починиоци насиља могу бити и мушкарци и жене, али је родна димензија у породици његова суштинска карактеристика.¹

Насиље у породици обухвата углавном два типа насиља: насиље између садашњих или бивших супружника или партнера и међугенерациско насиље које се најчешће јавља између родитеља и деце (које може бити родно неутрално, односно обухвата жртве оба пола).

Насиље у породици увек представља злоупотребу моћи и контролисање чланова породице који имају мање моћи или располажу мањим ресурсима. У већини друштава, нарочито у традиционалним и патријархалним заједницама, мушкарци имају знатно више моћи – не само физичке, већ и економске и друштвене. Због тога су насиљу у породици најчешће изложене жене, деца, старија, болесна или лица са инвалидитетом, особе које зависе од других чланова породице.

2.2. НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ КАО ОБЛИК ПОРОДНИЧНОГ НАСИЉА

Кроз историју се бележе различите форме искоришћавања и злостављања деце, од блажих физичких казни, до оних најекстремнијих које имају за последицу смрт детета. Што даље залазимо у историју, запажамо све нижи ниво старања о детету, а све већи број деце је

¹ Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд. 2017.

било убијено, телесно кажњено, напуштено или сексуално злостављано.² Друштвена видљивост оваквог, крајње нехуманог поступања са децом, упркос његовим дубоким историјским коренима, запажа се тек у другој половини XX века. Тада се јављају и први покушаји дефинисања насиља над децом.

Савремени аспект дефинисања ове појаве полази од потреба, интереса и особености личности детета. Тако се данас насиље над децом посматра као континуитет нехуманих односа, која се крећу од запостављања - недовољна брига за развојне потребе и личност детета, преко занемаривања - одсуство или скучене могућности задовољавања развојних и основних потреба и социјалне сигурности детета, до злостављања - угрожавање психичког и физичког интегритета личности детета и напад на његову самосвојност и посебност.³ У савременој литератури срећемо свеобухватни појам злоупотреба и занемаривање деце који обједињује све облике насиља над децом.

Насиље над дететом у породици обухвата све облике насиља којима је дете изложено у домаћинству или од чланова породице и сродника, укључујући и присуствовање насиљу између одраслих.

Обзиром на своје развојне специфичности, емоционалну повезаност, односе поверења и потребу чувања и усмерења, деца су у оквиру породичног система изложена ризику од непосредне и посредне виктимизације насиљем.

Дете породичним насиљем може бити непосредно виктимизирано када је оно директна жртва насиља или посредно, када је сведок насиља извршеног над другим члановима породице.

Непосредно, дете може бити изложено физичком, психичком и сексуалном насиљу. При томе морамо имати у виду да су ове три форме насиља тесно повезане, те један вид насилне виктимизације детета укључује и елементе преостала два.

Злостављање детета унутар породице (у свим појавним облицима: физичко, сексуално и емоционално), као и занемаривање, представља најтежи облик породичног насиља и насиља уопште. Дете само не може да се заштити у породици, јер је у њој изузетно рањиво, с обзиром да се налази у зависној позицији и да родитељи имају моћ над децом.

² Ђуричић-Бањанин, Н. Ударац по души, социолошка студија злостављања детета у породици. Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Југословенски центар за права детета. Београд. 1998.

³ Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

Тачан обим злостављања и занемаривања деце унутар породице је непознат, јер га је тешко утврдити пошто се ови облици породичне патологије ретко откривају, а они откривени тешко се доказују. Такву ситуацију проузрокује околност што се злостављање и занемаривање деце врши у затвореној породичној средини која крије најразличитије облике угрожавања и повређивања физичког и менталног здравља детета.

У нашој досадашњој друштвеној теорији постоји неколико ужих и ширих дефиниција злостављања. Тако у теорији постоје шира схватања која под појмом злостављано дете подразумевају дете чији је нормални раст и развој онемогућен и угрожен.⁴

По неким ауторима, појмови злостављања и злоупотребе су блиски појмови који подразумевају штетан и неадекватан однос према деци, при чему се она третирају као објекти, а не субјекти односа, с тим што злостављање подразумева лош и нехуман активан однос било појединаца, група или институција и глобалних друштава према деци.⁵

Појава злостављања деце унутар породице је најизразитији пример кршења и угрожавања дечјих права. Она постоји када родитељ, користећи физичку снагу или надмоћнији положај, злонамерно поступа према детету, чиме угрожава његов живот, здравље, физички и емоционални развој.

У породичноправној теорији се с правом истиче субјективни однос учиниоца према радњи злостављања, тако што се дефинише злостављање као намерно nanoшење патњи без обзира на мотиве.⁶

Неопходно истаћи да је код злостављања реч о намерном nanoшењу патњи детету. По правилу, то значи да се злонамерни поступци родитеља понављају. Међутим, могло би се говорити о злостављању и у случају само једног поступка родитеља који је толико опасан за дете да се не сме дозволити његово понављање (покушај убиства, силовање, тешка телесна повреда).

Према нашим и страним истраживањима процењује се да у 95% случајева дете злостављају родитељи. Поочими, помајке, очуси и маћехе представљају 10–15%

⁴ Радовановић, Ј. Злостављање и запостављање деце – субјективно искуство детета, у Зборнику: Насиље у породици. Дубровник. 1988.

⁵ Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

⁶ Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњавић, З. Породично право. Номос. Београд. 1995.

злостављајуће популације. Мајке најчешће физички злостављају или занемарују децу млађег узраста, а очеви најчешће сексуално злостављају кћерке. Браћа, сестре и друга лица која се старају о детету у породици, ретко су одговорни за злостављање (мање од 1% случајева).⁷

2.3. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА НАСИЉЕ ПРЕМА ДЕЦИ

Детерминанте и фактори који утичу на насиље према деци и узрокују га су бројни и јављају се на различитим нивоима друштва - на макро, мезо и микро нивоу, као и фактори везани за појединце.⁸

На макро нивоу се испољавају као шире друштвено-економске, културне или институционалне детерминанте које стварају услове који доводе до повећаног ризика од насиља, као што су: економска неразвијеност или нестабилност, сиромаштво, социјални конфликти, непостојећа или неадекватна законска регулатива итд.

На мезо нивоу испољавају се као социо-економски, културни или институционални фактори који су специфични за одређену локалну заједницу или регион или фактори који се тичу одређеног дела система заштите (нпр. мрежа центара за социјални рад, установе примарне здравствене заштите, образовни систем итд.).

На микро нивоу испољавају се фактори везани за породицу (социо-економски положај, дисфункционални односи, насиље у породици, злоупотреба дрога и алкохола итд.) или поједине институције које стварају специфично окружење у којем су присутни фактори који повећавају ризик од насиља (или га смањују).

Уз ове факторе, постоје и одређени фактори везани за појединце који повећавају ризик од изложености насиљу, као што су: пол, старост, национална припадност, инвалидитет или одређене одлике понашања (агресивно понашање, сукоб са законским нормама итд.).

⁷ Љубојев, Н. Злостављање детета унутар породице, Норма. 2008. XIII, 1-2/08, стр. 81-94.

⁸ Насиље према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције. Национални извештај. Уницеф у Србији, 2017.

Научна сазнања и истраживања у области насиља у породици помажу да се одреде ефикасни професионални приступ детету које има потребу за заштитом. Преко процена се долази до чињеница о дететовим специфичним здравственим и развојним потребама и околностима живота породице. У том процесу велику важност има и сагледавање и разумевање етиологије злостављања. Један од најчешћих етиолошких модела злостављања и занемаривања детета заснива се на разумевању вишефакторске условљености злостављања.

Етиолошки модел, такозвани „еколошки модел злостављања“ посматра злостављање кроз утицај ризичних и заштитних фактора, наглашавајући значај њихових међусобних интеракција:⁹

- родитељски фактори (самохрани родитељи, млади родитељи, родитељи који су и сами били жртве злостављања у детињству, зависници од психоактивних супстанци, родитељи ниског образовног нивоа и др.);
- социокултурни фактори (ниски приходи, незапосленост, социјална изолација, висока стопа криминалитета);
- фактори средине (породица, институције, школа);
- фактори везани за само дете (нежељено дете, превремено рођено дете, дете ометено у развоју и др.).

Јасно је да наведени фактори не воде нужно породичном насиљу, али сасвим сигурно могу представљати сигнал опасности и „погодно тле“ за испољавање разних облика насилничког понашања.

⁹ Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council. Understanding child abuse and neglect. Panel on Research on Child Abuse and Neglect. Washington, DC: National Academy Press. 1993.

3. ОБЛИЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ

Насиље над децом у породици се манифестује кроз појавне облике физичког, сексуалног и емоционалног злостављања и занемаривања детета. У неким класификацијама издваја се и експлоатација као посебан облик злоупотребе детета.¹⁰

3.1. ФИЗИЧКО НАСИЉЕ

Доста дуго кроз историју примена физичког кажњавања је оправдана као метод васпитања, те сходно томе није ни третирана као вид насилничке демонстрације моћи над недужним и слабим бићем какво је дете. Прве дефиниције односе се на повреде које су детету нанете употребом силе, од стране оних који су дужни да се старају о њему.

Слика 1 - Физичко злостављање детета

Извор: <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3265073-decu-najcesce-zlostavljaju-vrsnjak-i-otac-a-zanemaruje-majka-zabrinjavajuci-podaci-za-srbiju>

¹⁰ Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Институт за ментално здравље. Београд, 2012.

Физичко насиље над децом обухвата такве односе и понашања од стране родитеља којима се применом физичке силе, уз или без употребе других средстава, наносе повреде или ране и угрожава здравље или живот малолетника или изазива његова смрт.¹¹

Битно је нагласити да физичко злостављање детета подразумева свесно и вољно понашање родитеља или других особа која се о детету старају и, по правилу, значи да се њихови штетни и злонамерни поступци понављају. Међутим, могло би се говорити о физичком злостављању детета и у случају само једног поступка родитеља или старатеља, који је толико опасан за дете да се и не сме догодити понављање (нпр. покушај убиства детета, наношење тешке телесне повреде и др.). Видљиве последице физичког злостављања наступају одмах након таквог злонамерног понашања родитеља.

Примери физичког злостављања су: шамарање, ударање, шутирање, дрмусање (углавном код одојчади), стезање врата, бацање, тровање, паљење, поливање врућом течностима или урањање делова тела у врућу течност, излагање детета деловању вреле паре, везивање детета, напад оружјем, остављање детета млађег узраста самог у аутомобилу и сл.

3.2. СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ

Сексуално злостављање уопште, а посебно деце, представља један од најтежих видова сексуалних девијација, при чему оно може да проузрокује веома озбиљне последице на физички, психички, морални и социјални развој жртве. Тек у новије време сексуално злостављање детета је проблем који постаје транспарентнији и привлачи све више пажњу стручне и друштвене јавности у свету, као и код нас. Вековима траје сексуално злостављање унутар породице, нарочито девојчица, а захвата све земље. Данас, упркос интересовању јавности за овај проблем, говори се и пише о породичној и друштвеној „завери ћутања“.

Ако је уопште могуће направити градијент насиља које над дететом изврши нека особа од поверења, онда несумњиво можемо рећи да сексуално злостављање представља најтеже и најтрауматичније искуство које дете може да преживи. Као својеврстан атак на дететово тело и поверење, оно се може дефинисати у ужем и ширем смислу, па се тако под

¹¹ Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

сексуалним насиљем у ужем смислу сматра сваки вид задовољавања сексуалних потреба и нагона применом физичке, психичке или неке друге силе или надмоћи, док у ширем смислу подразумева сваки вид вербалног, гестовног или физичког контакта са сексуалним садржајем најмање две особе било ког пола, на скали од сексуалних порука, ласцивних речи, прича и понуда, до наглашеног показивања сексуалних симбола, додиривања, покушаја или оствареног сексуалног односа и силовања, уколико је резултат невољног и неприхваћеног става било ког учесника у овим односима, када су у питању одрасле особе, и независно од постојања или непостојања воље, хтења и сазнања када је објекат оваквих односа малолетна особа.¹²

Слика 2 - Сексуално злостављање детета

Извор: https://www.glassrpske.com/lat/hronika/hronika_vijesti/monstrum-iz-kalinovika-rodjaku-silovao-od-njene-seste-godine/262600

На основу изложених дефиниција може се рећи да сексуално злостављање детета подразумева покушаје или извршење сексуалног односа, као и остале видове активности са дететом које се спроводе у сексуалне сврхе, применом силе или без ње. Најчешћи облици сексуалног злостављања детета су педофилија и инцест. Инцест је сексуални поремећај у којему особа сексуално задовољење доживљава у односу с особама с којима је у крвном сродству. Најчешћи облик инцестне везе је брат-сестра, док није редак случај и отац-кћи, или мајка-син.

¹² Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

Сексуално злостављање има уистину врло тешке и дуготрајне последице за жртву злостављања. Овај облик злостављања жртва најчешће прећуткује због осећаја стида, а то онда резултира касним откривањем и тежим опоравком од тако страшне трауме. Основни разлог због којег жртве ћуте о овом насиљу је што су најчешћи починитељи сексуалног злостављања деци познате, блиске и драге особе (родитељи, рођаци, старатељи итд.).

Сексуално злостављање детета је трауматичан догађај, тако да је довољан само један инцидент да жртви која га преживи остави тешке и дуготрајне психичке и социјалне последице. Међутим, сексуално злостављање се ретко дешава само једном, оно се понавља више месеци или, чак, и неколико година.

Сексуално злостављање детета унутар породице је проблем коме треба да се посвети пуна пажња, тим пре што онима који су га преживели оставља дуготрајне последице у виду поремећеног сећања, гриже савести, самоокривљивања, потребе за вишегодишњим терапијама и др.

3.3. ЕМОЦИОНАЛНО НАСИЉЕ

Емоционално (психичко) насиље над децом може се јавити самостално или удружено са сексуалним или физичким насиљем. Оно што отежава откривање оваквог вида насиља јесте чињеница да не резултира евидентним последицама као што је случај са физичким злостављањем. Иако мање видљиво, оно свакако није и мање опасно у погледу последица које оставља на психофизички развој детета.

Емоционално злостављање је најтеже утврдити, а често захтева експертизу стручњака из области менталног здравља о интензитету, хроничитету и последицама родитељског понашања.¹³ Неопходно је нагласити да се углавном ради о поновљеним облицима понашања, па је важно уочити кумулативне последице родитељског чињења и нечињења по дете. Последице најчешће нису одмах видљиве, него се испољавају после систематског злостављања детета у дужем периоду.

¹³ Љубојев, Н. Заштита детета од злостављања и занемаривања. Докторска дисертација. Правни факултет. Београд. 2004.

Под емоционалним насиљем над децом се подразумева такав однос или понашања родитеља којима се запоставља, угрожава, потцењује, вређа или вербално напада личност малолетника и испољавају негативна осећања или се оно лишава подршке.¹⁴

Емоционално злостављање деце може се дефинисати у оквиру осам типова родитељског понашања: одбацивање, деградација (обезвређивање), терорисање, изолација, кварење (навођење на социјално неприхватљиво и деструктивно понашање), експлоатација, ускраћивање есенцијалне стимулације, емоционалне размене и расположивости, као и непоуздано и неконзистентно родитељство.¹⁵

Слика 3 - Емоционално злостављање детета

Извор: <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1218261/svadja-roditelja-deci-nanos-bol-isto-kao-batine>

Специфичну врсту емоционалног злостављања детета представља присуство детета насиљу у породици. Према Закону о спречавању насиља у породици дете се такође сматра жртвом. Деца су жртве насиља, не само када га директно трпе, већ и када су изложени актима насиља као сведоци - када један члан породице врши насиље над другим

¹⁴ Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

¹⁵ Лакић, А. Емоционално злостављање деце. Зборник: Заштита деце од злостављања и занемаривања. Београд. 1998.

члановима.¹⁶ Сведочење и изложеност насиљу трауматизује децу, било да директно посматрају насиље, било када накнадно виде последице насиља међу члановима породице.

Према изложеном, емоционално злостављање детета подразумева чињења и нечињења родитеља или старатеља, као што су одбацивање, вређање, изолација, терорисање, вербално нападање и слична, која могу изазвати озбиљне и трајне поремећаје у дететовом емоционалном развоју.

Најчешћи видови емоционалног злостављања детета су: ускраћивање љубави и пажње; одбацивање детета; затварање (у мрачну просторију, подрум, орман); емоционална хладноћа; одсуство комуникације са дететом; стално вређање (погрдним именима или атрибутима); стално подсмевање (изгледу или неким особинама личности детета); присуство злостављању у породици (мајке, браће, сестара); навођење на социјално неприхватљиво и деструктивно понашање; терорисање; изолација итд.¹⁷

3.4. ЗАНЕМАРИВАЊЕ

Занемаривање и немарно поступање представља немар или пропуст родитеља, старатеља или другог пружаоца неге да обезбеди услове за развој детета у било којој или свим областима: здравља, васпитања и образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може са великом вероватноћом нарушити здравље детета или његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. Оно обухвата и пропуст у обављању правилног надзора и заштите детета од повређивања у мери у којој је то изводљиво.¹⁸

Родитељи, старатељи и друге особе могу да занемаре дете на много различитих начина, од ускраћивања obroка, преко недовођења детета на преглед или на обавезну имунизацију, ненадгледања детета, неодговарајућег одевања детета, до неуписивања детета у школу.

¹⁶ Закон о спречавању насиља у породици. 2016. „Службени гласник РС“, број 94/2016.

¹⁷ Љубојев, Н. Злостављање детета унутар породице, Норма. 2008. XIII, 1-2/08, стр. 81-94.

¹⁸ Консултација о спречавању злоупотребе деце. Светска здравствена организација. Женева. 1999.

Немар треба разликовати од сиромаштва, када родитељи и поред најбоље воље нису у стању да детету пруже све што му је потребно.

Када су у питању деца са сметњама и инвалидитетом ометена деца, родитељи у кући пропуштају да обезбеде основну негу, храну, лекове, одећу, затим не обезбеђују посебну, а потребну негу, нпр. помоћ у храњењу, додатна медицинска средства, може да се деси да се дете изолује у кући без много контакта са другима. Посебно је значајно предвидети да остављање детета на чување особи која није од поверења и о којој породица нема подробних информација, такође може бити извор злостављања и занемаривања.

Слика 4 - Занемаривање детета

Извор: <http://roditeljsrbija.com/sta-znaci-zanemarivanje-deteta-i-koje-su-njegove-posledice/>

Занемаривање може бити физичко, емоционално, медицинско и едукативно занемаривање или комбинација ових облика.¹⁹

Физичко занемаривање деце се дефинише као незадовољавање минималних физичких потреба детета, као што су разнолика исхрана, адекватан и сигуран смештај, прикладна одећа, заштита од повреда, као и обезбеђивање адекватног надзора у односу на узраст и карактеристике детета.

¹⁹ Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд, 2017.

Показатељи физичког занемаривања су: неухрањеност, лоша лична хигијена, неадекватна одећа с обзиром на временске прилике, прљава и исцепана одећа и обућа, дете је увек код куће и осећа се усамљено, поспаност детета, лоши услови становања (влага, гљивице по зидовима, хладноћа у стану/кући, нема струје, воде, постоји опасност од пожара), остављање детета без надзора родитеља/старатеља што је посебно критично код мале деце. За постављање сумње о занемаривању детета ови показатељи треба да буду евидентирани више пута или континурано, а не да се ради о једнократним и ретким ситуацијама. Ако је занемаривање такво да постоји ризик по живот детета, неопходно је да се одмах предузму мере за његову заштиту, чак и ако је занемаривање једнократно.

Емоционално занемаривање детета се дефинише као незадовољавање минималних емоционалних потреба детета. Најчешће, родитељ се на обазире на емоционалне потребе детета и не помаже му када му је помоћ потребна, због чега се оно осећа одбаченим. Врло је тешко одредити границу између емоционалног злостављања и занемаривања.

Појавни облици емоционалног занемаривања су: недовољно пружање бриге, пажње, љубави, неодговарање на дететове емоционалне потребе, изолација – забрана детету да се дружи с вршњацима или одраслим особама ван куће, или код адолесцената – допуштање и охрабривање злоупотребе дроге и алкохола од стране родитеља, односно небрига за понашања која су социјално неприхватљива, нпр. делинквентна понашања.

Показатељи емоционалног занемаривања су повученост, срамежљивост, ниско самопоуздање, изјаве детета да се осећа усамљено, напуштено, агресивност, крађа, непослушно понашање у разреду, делинквентно понашање.

Образовно занемаривање деце обухвата изостанак помоћи, потпоре и подстицања током школовања. Укључује, такође, изостанак помоћи при учењу, недостатак нужне опреме за школовање, неприсуствовање родитељским састанцима и сл. Неуписивање детета у школу такође треба размотрити као потенцијално образовно занемаривање.

Показатељи образовног занемаривања су неоправдано изостајање с наставе најмање пет дана у месецу о чему су родитељи били информисани, али нису предузели одговарајуће мере, изостанак детета из школе најмање месец дана, јер су га родитељи задржали код куће из неоправданог разлога, као што је чување млађег брата/сестре, непружање помоћи деци с тешкоћама учења, на шта је родитељима скренута пажња, али нису предузели одговарајуће мере.

Медицинско занемаривање деце укључује изостанак бриге о дететовој здравственој заштити, изостанак саветовања с лекаром у случају болести и/или повреда и систематских прегледа, недовођење детета на обавезну имунизацију, неодвођење детета на потребне медицинске захвате и третмане, изостанак бриге о редовном узимању лекова, недовођење на лекарске прегледе, намерно прекидање лечења детета против савета лекара и сл.

Показатељи медицинског занемаривања детета су нелечене болести и поремећаји (хроничне упале, нелечени преломи, инфекције и сл). На ову врсту занемаривања могу најпре посумњати здравствени радници и сарадници.

3.5 ЕКСПЛОАТАЦИЈА ДЕЦЕ

Експлоатација деце није нова појава, али облици у којима се појављује као и методи који је омогућавају су попримили нове облике и запањујуће размере широм света. Економски развој, развој туризма и нових информативних технологија, тако битни за развој човечанства, али и сиромаштво, оружани сукоби и криза вредности, представљају оквир за развој, пораст и појаву нових облика експлоатације деце. Ови облици насиља над децом све чешће имају транснационални карактер и подразумевају постојање организованих криминалних група и мрежа.

Сматра се да су данас најпрофитабилнији облици међународног организованог криминала трговина оружјем, трговина дрогом и трговина људским бићима, укључујући децу. Највећи део трговине децом везан је за продају, дечју проституцију и дечју порнографију, али и за експлоатацију у раду, учешће у оружаним сукобима, усвојење и друге облике експлоатације.²⁰

Разликују се две врсте експлоатације:²¹

- Несексуална – која подразумева тражење од детета да ради послове који превазилазе његове узрастне способности, приморавање детета на просјачење,

²⁰ Вучковић-Шаховић, Н. Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији. Центар за права детета. Београд. 2006.

²¹ Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд, 2017.

крађу, продају и растурање наркотика, трговину децом, закључење принудног брака;

- Сексуална – која подразумева проституцију деце и коришћење деце у порнографске сврхе.

Слика 5 - Експлоатација детета - злоупотреба дечјег рада

Извор: <http://www.zavodsz.gov.rs>

Показатељи експлоатације су нарушавање физичког или менталног здравља детета, његовог образовања, као и моралног, социјалног и емоционалног развоја.

3.6. ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

Последице насиља над децом у породици зависе од врсте злостављања, узраста детета, трајања и учесталости злостављања, личних карактеристика детета, реакције одраслих на обелодањивање, постојања подршке и тренутка добијања психолошке помоћи. Оне се могу испољити непосредно по нежељеном инциденту или дугорочно.

Развојне специфичности детета и још увек недовољно развијени механизми одбране, као и недостатак неопходне љубави и подршке у породици, чини да насиље којем је изложено,

поред траума и физичких трагова које са собом носи, представља и сметњу правилном формирању његове личности, његовом психичком и социјалном развоју.

Последице физичког насиља се манифестују кроз телесне, понашајне, социјалне и емоционалне показатеље физичког злостављања.

Телесни знаци злостављања су: модрице различите старости (на необичним местима попут лица, бедара, потколеница, леђа, трбуха, потиљка и сл.), опекотине, прелом костију, посекотине, огреботине, уједине, ишчупана коса, повреде и оштећења мозга, насилна (повредама узрокована) смрт детета.

Здравствени аспект физичког насиља огледа се у последицама по физичко и ментално здравље, које се могу кретати од директног угрожавања живота детета и тешког инвалидитета до суптилних али трајних деформација у формирању личности.²² У најекстремнијим случајевима злостављање се окончава смртним исходом. Што је дете млађе, то су последице по његово здравствено стање, нормалан развој и функционисање озбиљније.

Телесно кажњавање беспомоћног детета може резултирати повредама коже и поткожног ткива, када су уочљиви трагови предмета којим је дете злостављано, било да је у питању отисак шаке, штапа, конопца или жице, или пак опекотине од вреле воде, пегле и цигарета.²³

Далеко озбиљније, повреде и оштећења на глави (од повреда очију, вилице, носа или ушију, до фрактуре лобање и интракранијалног крварења), скелета (вишеструки преломи костију и ребара), као и повреде унутрашњих органа настале услед трешења или бацања одојчади, изазивају трајне физичке деформитете и инвалидитет. Као могуће дугорочне последице злостављања помињу се и ментална ретардација, слепило и церебрална парализа.

У литератури се, такође, наводе бројне неуролошке сметње које могу бити резултат физичког насиља (тикови, поремећаји сна, ноћно мокрење, муцање, депресија,

²² Гашић-Марушић, Р. Здравствени аспекти насиља над децом, могућности раног откривања и благовремене заштите, 1998. у: Милосављевић, М. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд. 1998.

²³ Ђуричић-Бањанин, Н. Ударац по души. Социолошка студија злостављања детета у породици. Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Југословенски центар за права детета. Београд. 1998.

анксиозност), психосоматска обољења, склоност аутоагресији која се испољава кроз самоповређивање и покушаје суицида.²⁴

Осим телесних показатеља, код деце се могу појавити и понашајни показатељи (у контакту с одраслима деца су необично опрезна, склона су претераном удовољавању ауторитетима, срамежљива су, повучена или хиперактивна), социјални показатељи (немогућност успостављања пријатељских односа с вршњацима, слабе социјалне вештине, слабе когнитивне и језичке вештине, тенденција да проблеме решавају агресивношћу) и емоционални показатељи (љутња, непријатељство, емоционална тупост) физичког злостављања. Адолесценти могу показати и неке друге знакове у виду лагања, крађе, туче, испада агресивности и беса, бежања од куће и из школе, аутодеструктивног понашања и др.²⁵

Сексуална виктимизираност детета у породици оставља трауму која може у различитом интензитету и на различите начине да се испољи током читавог живота. Све последице инцеста обухваћене су појмом пост-инцестни синдром. Поред губитка поверења у људе и осећаја губитка контроле над сопственим животом и телом²⁶, што отежава социјално-емоционално функционисање у одраслом добу, инцест доводи и до тренутних и дугорочних психичких и физичких последица.

Сексуално злостављање детета може резултирати повредама спољне и унутрашње гениталне регије, урогениталним инфекцијама, полно преносивим болестима или нежељеном трудноћом.

Могућа су и бројна оштећења психичког здравља сексуално виктимизираниог детета, од фобија, депресије, самоповређивања, суицидалних идеја, поремећаја памћења (дете потискује сећање на злостављање, али кроз игру изнова проживљава трауматично искуство), раздвајања личности (психичка и физичка отупелост везано за одређена сећања, осећања или ситуације), до озбиљних психијатријских поремећаја.²⁷

²⁴ Ђуричић-Бањанин, Н. Ударац по души. Социолошка студија злостављања детета у породици. Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Југословенски центар за права детета. Београд. 1998.

²⁵ Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд. 2017.

²⁶ Мршевић, З. Инцестне злоупотребе деце. Правни живот, бр. 9, 1996. стр. 597-605.

²⁷ Херман, Ј. Л. Траума и опоравак. Загреб. 1992.

Последице злостављања, нарочито емоционалног (психичког), тешко је издиференцирати без дуготрајног праћења детета. Ово насиље без употребе силе, поред сметњи у емоционалном и социјалном развоју детета, као и могућих тешкоћа у успостављању здравих емоционалних и партнерских односа у одраслом добу, може условити оштећења менталног здравља психички виктимизираниог детета.

У литератури се наводе депресија, хистеричне реакције и преспсихотична обележја личности као могуће здравствене последице дуготрајног занемаривања и одбацивања. Такође, присутне су и физичке сметње у виду застоја у развоју, затим невољно мокрење, поремећаји сна, муцање и тикови, као соматске манифестације психичке трауме.²⁸

Показатељи у понашању детета који указују на занемареност детета су: кашњење говора, кашњење перцептивно-моторног развоја, неодговарајуће тражење наклоности, раван афекат и мало узбуђивање због било чега, преузимање одговорности и брига одраслих, слаба контрола импулса, расејаност, поремећај пажње, ниско самопоштовање и одсуство способности за ефикасно излагање на крај са својом околином, несрећан изглед, апатичност, делинквентни испади, вандализам, злоупотреба супстанци/алкохола, проституција, прошња и крађа хране, спорадично или ретко похађање школе, спавање на часовима у школи, рано долажење у школу и веома касно одлажење из ње.

У зависности од врсте експлоатације, она се може манифестовати клиничким знацима сексуалног злостављања, умором, физичким повредама или променама у понашању, изостанком из школе или заостајањем у постигнућима и др.

Присуство породичном насиљу угрожава развој детета, јер подрива базичну потребу детета да се у породичном окружењу осећа безбедно и заштићено. У ситуацији породичног насиља дете практично нема особу од које може да очекује заштиту и сигурност. Што је дете млађе, ризик штетног утицаја на развој детета је већи, не само због високе зависности детета, већ и због специфичности дечјег мишљења и тумачења социјалних односа и догађаја у окружењу.

Последице присуства деце породичном насиљу манифестују се кроз телесне показатеље, односно здравствене проблеме без органске основе, проблеме са сном и храњењем, док су показатељи на нивоу понашања следећи: повученост, усамљеност, ниско самопоуздање,

²⁸ Ђуричић-Бањанин, Н. Ударац по души. Социолошка студија злостављања детета у породици. Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Југословенски центар за права детета. Београд. 1998.

претерана пасивност, у неким случајевима претерана активност и понашања непримерена узрасту.

Што се тиче емоционалних показатеља, код деце која присуствују породничном насиљу може се уочити емоционална нестабилност, туга, страх, анксиозност, депресивна расположења, неискривање радости или задовољства, негативан или празан афекат према свима у њиховом окружењу, док се когнитивни показатељи манифестују кроз назадовање у школи и незаинтересованост. Такође се уочавају и социјални показатељи код ове деце кроз тешкоће у остваривању вршњачких релација, односа с наставницима и другим људима, низак ниво социјалне компетентности, смањење способности прилагођавања и др.

У многим истраживањима су проучавани фактори који утичу на размере последица злостављања деце, а као најзначајнији наводе се следећи:

- узраст детета у време злостављања - што је дете млађе, последице су веће;
- трајање злостављања - што злостављање дуже траје, беспомоћност и рањивост се продубљују, а механизми одбране (нпр. дисоцијација) се више учвршћују и представљају већи проблем за каснији живот;
- тежина злостављања - теже физичко злостављање резултира тежим телесним и развојним оштећењима, а обимнији генитални контакт већим негативним последицама;
- степен дететове блискости са починитељем - што је блискост већа и траума је већа, јер дете губи породицу као основу у којој може наћи сигурност, заштиту и подршку;
- размере застрашивања, присиле и насиља погоршава траума - изазивају генерализовани страх код детета, па чак и када нису изречени него само наговештени;
- дететово ментално и емотивно здравље, психичко здравље детета пре почетка злостављања омогућава детету да се успешније одупре штетним ефектима злостављања;

- кривица коју осећа дете - ако дете за време сексуалног злостављања осети извесну уgodу или на било који начин осећа одговорним за злостављање, последице злостављања ће бити израженије;
- пол жртве - иако се сматрало да мушка деца мање пате од последица, новија истраживања су дала податке да мушка деца-жртве злостављања, показују озбиљније проблеме и развијају теже облике психопатологије;
- реакција родитеља на виктимизацију детета - родитељ који није насилан, који детету верује, не оптужује га, који је подржавајући и пружа детету сигурност, може бити креатор одлучујућег преокрета у опоравку детета; неподржавајућа или претерана реакција родитеља резултира већом траумом.²⁹

Изложено указује да је насиље над децом феноменолошки разноврсна појава која производи многоструке и негативне последице и на коју утичу различити условљавајући фактори. Злостављањем се повређује психофизички развој детета, наношењем телесних повреда или емоционалних и бихејвиоралних последица (депресија, анксиозност). Овако нанета штета дететовом здрављу је вероватно доживотна.

Код злостављане деце могуће је уочити неке заједничке карактеристике. Понашање такве деце је често екстремно. Дете које је злостављано може претерано да плаче и вришти, али може да буде и врло тихо, да показује велики страх или да уопште не показује страх од ауторитета одраслих. Оно може да буде изузетно агресивно или потпуно повучено у себе. Злостављана деца су често тужна и потиштена. Често испољавају отворене облике самоуништавајућег понашања, као што су покушаји самоубиства, претње и различити облици самоповређивања, али често испољавају и агресивно и деструктивно понашање код куће и у школи.

Радњама злостављања се не повређује и угрожава само физичко, него и психичко здравље детета. Последице злостављања су: слабо самопоштовање и поверење у себе и друге, смањена способност за успостављање контаката и проблеми са учењем, низак праг толеранције, наглашена агресивност, претерано коришћење примитивних одбрамбених механизма (одбијање, пројекција, интроспекција), неуротске сметње, самоубилачко понашање итд.

²⁹ Никач, Ж., Симић, Б. Превенција вршњачког насиља у Републици Србији, 2012. у: Научна конференција - дани криминалистичких наука. Зборник радова. Факултет за криминалистику, криминалогију и сигурносне студије. Београд.

Већина злостављане деце показује велике проблеме у прилагођавању у школи. Њихов ограничени распон пажње, честа хиперактивност и спознајно оштећење доводе до лоших резултата у учењу. Ова деца повремено не похађају редовну наставу. Њихова агресивност, и у старијем добу деликвентно понашање, стварају проблеме у контакту са вршњацима. Уствари, злостављана деца стварају основну идентификацију са својим насилним родитељима. Експерти упозоравају да многи људи који су били злостављани у детињству настављају негативну традицију и злостављају децу³⁰, што указује на трансгенерацијску преносивост злостављања.

³⁰ Лакић, А. Злостављање деце трансгенерацијска трансмисија насиља у породици. 1996. Зборник: Примарне функције породице и поремећаји у понашању младих. Београд.

4. РАСПРОСТРАЊЕНОСТ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ У ПОРОДИЦИ У СРБИЈИ

Имајући у виду налазе различитих истраживања, намеће се основни утисак да су деца у Србији у значајној мери изложена насиљу и то у различитим формама и различитим контекстима.

Породица, која би требало да представља зону сигурности и заштите деце, заједницу у којој се подстиче њихов развој, али није то за многу децу. Специфичност породице као мале интимне заједнице и настојања да се оно што се у њој дешава сматра зоном приватности, као и стид од осуде средине, озбиљно ометају прецизне увиде у распрострањеност и карактеристике насиља према деци у овом контексту. Стога се доступни подаци о насиљу према деци у породици, а посебно сексуалном насиљу које представља посебан табу, морају узети са резервом.

Ипак, на основу података из постојећих истраживања, јасно је да је насиље у породици, а посебно изложеност деце насиљу у овом контексту, широко распрострањено (без обзира на то да ли су деца директне жртве насиља или сведоци насилног чина). Преко 40% жена које су пријавиле физичко насиље изјавило је да су деца била присутна када се насиље одиграло. У већини случајева деца су била сведоци насиља 1–2 пута (22,7%), а ретко више од 5 пута (7,4%).³¹

Према налазима Балканске епидемиолошке студије о злостављању и занемаривању деце (2012) готово 70% деце у Србији доживело је неки облик физичког или психичког насиља, а 38% деце били су сведоци насилног призора међу одраслима у породици. Између 8 до 10% деце, зависно од узраста, доживело је неки вид сексуалног насиља, а 3,7% деце доживело је контактано сексуално насиље у претходној години пре истраживања. Трећина деце доживела је два или три типа насилног понашања, док је 5,4% деце доживело све типове насиља (физичко, психолошко, сексуално и сведок породичног насиља) током живота, што их доводи у ситуацију високог ризика за повећану склоност за насилно понашање у одраслом добу.³²

³¹ Аутономни женски центар. Насиље у партнерским односима и здравље. Београд. 2005.

³² Балканска епидемиолошка студија о злостављању и занемаривању деце. Београд. 2012.

Најчешћи облик насиља према деци у породици јесте телесно кажњавања које се примењује као метод васпитавања и дисциплиновања детета. Одрасли често не препознају или не прихватају да телесно кажњавање представља насиље, да понижава дете и води физичким повредама и нарушавању здравља детета. Истраживања указују да телесно кажњавање није делотворно у постизању жељеног понашања и често води до повећања агресивности детета и међугенерациског преношења образаца насилног понашања.³³

Према налазима Истраживања вишеструких показатеља (MICS) које је УНИЦЕФ спровео у Србији у више наврата, иако долази до опадања насилних облика дисциплиновања деце у периоду 2005-2014. године, још увек значајан удео деце бива изложен насилним методама васпитања у Србији, иако се уочава постепени пад у стопи насилних метода васпитавања деце (са 72,8% на 67%, а затим на 43%), као и пад у примени тешког физичког кажњавања. Стопа насилних метода васпитавања има тенденцију пада и у популацији ромске деце у ромским насељима (81,5%, а затим 86% и 66%), нарочито стопа тешких облика физичког кажњавања (20,7%, а затим 6% и 8%), али је и даље значајно виша него међу осталом децом у Србији. Девојчице су чешће изложене тешким облицима телесног кажњавања него дечаци, а посебно забрињава податак да су млађа деца, узраста од 1-4 године чешће изложена телесном кажњавању него деца старијих узраста.³⁴

Према подацима истраживања о последицама које има насиље према женама у партнерском односу на децу закључује се да деца-сведоци насиља у породици имају тешкоћа у остваривању друштвених односа. Она се мање друже са вршњацима, а мајке извештавају о томе да нека деца имају насилно понашање према вршњацима (13,5%), друге проблеме у понашању (10,6%) или су жртве насиља својих вршњака (7,1%). Деца узраста од 15 до 18 година, према сазнањима мајки, у сваком десетом случају суочавају се са проблемом насиља у раном партнерском односу.³⁵

Подаци потврђују да дуготрајна изложеност деце насиљу оставља већи број неповољних последица на развој деце. Старија деца су чешће директно изложена физичком насиљу,

³³ Уницеф. Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај. 2016; Ишпановић-Радојковић, В., Жегарац, Н. Дефиниције злостављања и занемаривања детета. 2011. У: Ишпановић Радојковић, В. (ед.). Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокола. Центар за права детета. Београд.

³⁴ Бабовић, М. Теоријски и истраживачки приступи у проучавању структурног, културног и директног насиља. Социологија. 2015. Вол. 57, бр. 2, стр. 331-352.

³⁵ Игњатовић, Т. Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем. Аутономни женски центар. Београд. 2013.

учесталије реагују (физички и вербално) на насиље оца, а присутнија су осећања љутње и беса. Млађа деца чешће реагују повлачењем, страхом, напетостју и нервозом.³⁶

Студија негативних искустава у детињству реализована на узорку студентске популације у Србији показала је да постоје снажне везе између насиља у детињству и понашања које утиче на здравље. Код испитаника који су били изложени физичком насиљу је 1,5 пута већа вероватноћа да ће бити активни пушачи, двоструко већа вероватноћа да ће користити недозвољене дроге и 4,2 пута већа вероватноћа да ће покушати самоубиство. Психолошко и сексуално насиље је такође у корелацији с повећаним ризиком од понашања које је штетно за здравље.³⁷

³⁶ Игњатовић, Т. Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем. Аутономни женски центар. Београд. 2013.

³⁷ Paunović et al. Survey of adverse childhood experinece among Serbian university students. Report from the 2013/2014 survey. Geneva. WHO. 2016.

5. НОРМАТИВНИ ОКВИР ОД ЗНАЧАЈА ЗА ПОРОДИЧНО НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ

5.1. МЕЂУНАРОДИНИ ПРАВНИ ОКВИР

Ратификовањем Конвенције о правима детета (1989), која је ступила на снагу 2. новембра 1990. године, наша држава је преузела обавезу за примену мера за спречавање насиља над децом, да обезбеди заштиту детета од свих облика насиља у породици, установама, институцијама и широј друштвеној средини, и то од: физичког и менталног насиља, злоупотребе и занемаривања; свих облика сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе; насилног одвођења деце и трговине децом; свих других облика експлоатације штетних за дете; мучења, нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања.

Конвенција одређује обавезу државе да обезбеди мере подршке за физички и психички опоравак детета – жртве насиља и социјалну реинтеграцију детета.

Поред Конвенције о правима детета, Република Србија је ратификовала и два додатна протокола која су донета уз Конвенцију о правима детета: Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији и Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима 2002. године.

Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (Ланзарот конвенција) Савета Европе (2007/2010) је најобухватнији правни инструмент о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, којим су обухваћене све врсте сексуалних кривичних дела на штету малолетних лица (укључујући сексуално злостављање деце, искоришћавање деце у проституцији и порнографији, излагање деце сексуалним садржајима и активностима) и кажњавање истих.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција) (2011) прописује обавезе државе у заштити и подршци за децу сведоке насиља према женама и насиља у породици, заштиту жртава од даљег насиља, обезбеђивање делотворне сарадње између свих надлежних државних органа у пружању заштите и подршке жртвама и сведоцима свих облика насиља обухваћених Конвенцијом, укључујући и упућивање на опште и специјализоване службе

подршке. Битна новина коју уводи ова конвенција јесте да децу сведоке насиља сматра такође жртвама насиља.³⁸

У контексту ЕУ интеграција Србије постоји потреба за усаглашавањем прописа са ЕУ стандардима у области заштите деце.

5.2. НОРМАТИВНИ И СТРАТЕШКИ ОКВИР У СРБИЈИ

Према Уставу Републике Србије, деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости; а деца су заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања. Уставом је прописана посебна заштита породице, мајке, самохраног родитеља и детета.³⁹

Породични закон дефинише и забрањује насиље у породици и установљава обавезу државе да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања и од сваке врсте експлоатације.⁴⁰

Законом о социјалној заштити одређени су циљеви социјалне заштите који се остварују обезбеђењем материјалне подршке појединцу, односно породици која има потребе за њом, али и пружањем услуга социјалне заштите. Корисници услуга социјалне заштите су и деца жртве злостављања, занемаривања, насиља и експлоатације.⁴¹

Законом о спречавању насилја у породици уређује се спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици и пружању заштите и подршке жртвама насиља у породици.⁴²

³⁸ Савет Европе. 2011. Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – Образложење. Документа Комитета министара (КМ). 2011.

³⁹ Устав Републике Србије. 2006. „Службени гласник РС“, број 98/06.

⁴⁰ Породични закон. 2015. „Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

⁴¹ Закон о социјалној заштити. 2022. „Службени гласник РС“, број 24/2011 и 117/2022.

⁴² Закон о спречавању насиља у породици. 2016. „Службени гласник РС“, број 94/2016.

Кривични законик нормативноправно сагледава дете у контексту кривичне одговорности, заштите од кривичних дела и сл. Овим закоником посебно се санкционишу кривична дела која у свом бићу имају елементе насиља, занемаривања, злоупотребе, злостављања и експлоатације малолетних лица, а као посебан облик квалификованог кривичног дела прописује се дело учињено према малолетном лицу млађем од 14 година.⁴³

Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања Влада је донела 5. августа 2005. године. Општи циљеви Протокола су: унапредити добробит деце кроз спречавање злостављања и занемаривања; осигурати брз и координисани поступак који штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбедити терапијску помоћ детету и породици; осигурати да су сви предузети поступци и одлуке, током целог поступка, у најбољем интересу детета.

Циљна група овог протокола су сва деца чија је добробит угрожена, односно: деца у свим ситуацијама (у породици и ван породице); сва деца у земљи, без обзира на правни статус, етничко порекло, родну припадност и било које друге социјалне или индивидуалне карактеристике. Протокол је обавезан за све пружаоце услуга, укључујући невладине организације, као и оне који одређују политике заштите деце.⁴⁴

Поред Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, донети су и посебни протоколи који се односе на образовно-васпитни систем, област здравствене заштите, социјалне заштите, правосуђа, унутрашњих послова и инспекције рада.

Међутим, како би се разумео шири контекст доношења локалних протокола о насиљу над децом, потребно је имати у виду и друге релевантне протоколе који се односе на насиље.

Током 2011. године Влада Републике Србије усвојила је Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима, којим је фокус померен са деце на жене жртве насиља.⁴⁵

⁴³ Кривични законик. 2019. „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016 и 35/2019.

⁴⁴ Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Влада Републике Србије. Београд. 2005.

⁴⁵ Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима. Влада Републике Србије. Београд. 2011.

Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије је марта 2013. године донело Посебни протокол о поступању центара за социјални рад – органа старатељства у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима, којим је дефинисана обавеза центара за социјални рад да у року од годину дана од његовог усвајања, приступе усвајању споразума о сарадњи на локалном нивоу између установа и других организација чија је сарадња неопходна за ефикасно остваривање и спровођење заштите жртава насиља у породици.⁴⁶

⁴⁶ Посебни протокол о поступању центара за социјални рад – органа старатељства у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике. Београд. 2013.

6. ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

Насиље над децом је присутно у свим срединама. У јавности се често износе случајеви насиља над децом, али је познато да је тек мали део деце препознат и обухваћен одговарајућим третманом. Насиље над децом је врло осетљиво подручје. Кад говоримо о томе увек се нађемо у процепу између поштовања породичног интегритета и приватности са једне стране и потреба да се дете заштити, са друге стране. Иако број пријављених случајева у задњих десет година расте, захваљујући многим организацијама и кампањама и код нас и у свету које позивају децу да се јаве у случају било каквог злостављања, познато је да многа злостављана деца никад нису идентификована.

Насиље над децом није породична или појединачна ствар, то је друштвено зло које треба спречити. Непостојање ваљаних података о обиму и последицама злостављања и занемаривања деце успорава доношење одговарајућих превентивних мера. Нажалост, данас се већина превентивних мера фокусира на жртве и починиоце, без конкретних акција које се баве коренима самог проблема.

Стварање сигурног и подстицајног окружења за децу постиже се кроз примарну, секундарну и терцијарну превенцију.⁴⁷ Сва три нивоа превенције су у међусобној интеракцији, прожимају се и допуњују, а појединачно их треба посматрати искључиво као делове превенције у целини.

6.1. ПРИМАРНА ПРЕВЕНЦИЈА

Примарна превенција подразумева рад на превенцији насиља у породици и у друштву. Она подразумева све активности које ће спречити појаву злостављања и занемаривања деце.

⁴⁷ Министарство здравља Републике Србије. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд, 2009.

Примарна превенција може се поделити на општу, селективну и индиковану превенцију.⁴⁸

Општа превенција односи се на интервенције усмерене ка општој јавности или целој популацији – сви корисници здравственог система морају бити обавештени о препознавању, карактеристикама, последицама и могућностима примене мера како би се спречило злостављање и занемаривање деце.

Селективне превентивне интервенције усмерене су на појединце или групе код којих је ризик од развоја менталних проблема или проблема у понашању знатно већи од просека за популацију којој припадају, а на основу постојања биолошких, психолошких или социјалних фактора ризика или одсуства заштитних фактора.

Ризичне групе чине деца и млади са развојним сметњама, маргинализовани, социјално депривирани, етничке мањине и, уопште, деца са психофизиолошким сметњама, односно породице са биопсихосоцијалним проблемима.

Индикована превенција усмерена је ка особама под високим ризиком, тј. онима који имају минималне, али уочљиве знаке или симптоме менталних поремећаја или биолошке маркере који не задовољавају дијагностичке критеријуме за поремећај, али означавају предиспозицију за менталне проблеме и проблеме понашања. Због тога у установама које се баве заштитом и третманом деце са проблемима менталног здравља спровођење мера и поступака раног откривања злостављања и занемаривања деце има суштински значај и у дијагностици и у третману.

Осим општих мера које друштво предузима према општој јавности или целој популацији, у које спадају мере са циљем смањења сиромаштва, повећање доступности и квалитета услуга служби које се старају о деци, едукација родитеља и заједнице, Посебним протоколом система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања наведене су и конкретне активности које здравствена служба може да спроведе у сарадњи са другим секторима:

- иницијатива или подршка иницијативи за допуну законске регулативе везане за насиље над децом (посебно закон против телесног кажњавања деце);

⁴⁸ Министарство здравља Републике Србије. Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Друго допуњено издање. Институт за ментално здравље. Београд. 2013.

- едукација јавности о штетности насиља, о ненасилној комуникацији, о општем протоколу и посебним протоколима за заштиту деце од злостављања, постојећим законским актима о насиљу у породици и другим врстама насиља;
- едукација родитеља о правима деце, правилној нези и стимулацији дечјег развоја;
- успостављање сарадње са релевантним институцијама у циљу едукације деце о ненасилној комуникацији, конструктивном решавању сукоба, самооснаживању за пријављивање насиља;
- организовање округлих столова, форума и изложби о заштити деце од злостављања;
- јачање капацитета невладиног сектора и удружења родитеља у борби против насиља;
- развој превентивних програма за заштиту деце од злостављања на нивоу здравствене установе, образовно-васпитних установа и локалне заједнице;
- спремност да се делује у случају појаве злостављања (подразумева едуковано особље, јасну поделу улога и одговорности унутар здравствене установе, дефинисану сарадњу са центром за социјални рад, полицијом, образовно-васпитним установама и другим релевантним институцијама).⁴⁹

Сваки контакт са децом и породицом треба искористити за едукацију и промоцију ненасилне комуникације. Посебна улога у превенцији насиља припада постојећим саветовалиштима (саветовалишта за труднице, школе за родитељство, здравствено-едукативни центри, саветовалишта за младе, развојна саветовалишта) која имају обавезу да у своје годишње планове активности укључе превенцију злостављања деце.

⁴⁹ Министарство здравља Републике Србије. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд, 2009.

6.2. СЕКУНДАРНА ПРЕВЕНЦИЈА

Секундарна превенција се односи на откривање и регистровање деце и породица код којих постоји повећан ризик од појаве насиља у породици и злостављања/занемаривања и рад са њима.

Ове породице се најчешће препознају током кућних посета патронажних сестара и редовних контролних и систематских прегледа деце.

Под посебним ризиком су породице са проблемима насиља, злоупотребе психоактивних супстанци, социјално и егзистенцијално угрожене породице. Најбољи резултати у раду са идентификованим високоризичним групама постижу се приликом кућних посета, кроз разговор и саветовање.

Секундарна превенција се односи, нпр. на оснивање група подршке за вулнерабилну децу, односно вулнерабилне одрасле особе у домовима здравља, здравственим станицама и сл.

6.3. ТЕРЦИЈАРНА ПРЕВЕНЦИЈА

У терцијарну превенцију убрајају се активности које спроводе здравствени радници и сарадници када је већ уочено насиље у породици. Она обухвата рад са злостављаном и занемареном децом, рад са тзв. „злостављајућим родитељем“ и рад са „злостављачем“ како би се спречило поновно злостављање, те умањиле последице и настала штета.

Циљ терцијарне превенције је, ако је то икако могуће, сачувати породицу и спречити смештање злостављане деце у институције или у алтернативне видове ванпородичне неге.

Терцијарна превенција би требало да буде мултидисциплинарна и у њој би требало да учествују и стручњаци из других система. Изузетно је важно да се у организоване здравствене службе укључе постојећи програми, јер је то једини начин за дугорочно планирање смањења појаве злостављање и занемаривања деце и младих.

Идентификација група под високим ризиком требало би да буде важан циљ превентивне медицине, као и примена адекватних стратегија на ове групе у свим развојним

стадијумима, што може обухватити рану негу пре порођаја, здрав почетак живота, висококвалитетно родитељство, негу деце ментално болесних родитеља или родитеља зависника, промоцију менталног здравља у школама, подизање породичне кохезије (у блиској сарадњи са стручњацима за ментално здравље и породичним лекарима), превенцију на радном месту, едукацију о животним вештинама, превенцију у старачком добу итд.

7. НАДЛЕЖНОСТИ И АКТИВНОСТИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У СИСТЕМУ ПРЕВЕНЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА

7.1. НАДЛЕЖНОСТИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Центар за социјални рад (ЦСР) као орган старатељства и основна служба социјалне заштите у локалној заједници је овлашћен да обезбеди помоћ и подршку свој деци којој су услед злостављања, занемаривања или насиља угрожени живот, здравље и развој.

ЦСР има битну улогу у раду Интерсекторског тима у превенцији, организовању мреже за откривање и прикупљање података о злостављаној и занемареној деци. ЦСР спроводи поступке процене – пријемне, почетне, усмерене и др., планира и покреће заштитни процес и третман, мере социјалне и правне заштите из надлежности органа старатељства, као и судске поступке у складу са законом.

7.2. ПОСТУПЦИ И МЕРЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ОРГАНИЗОВАЊУ ЗАШТИТЕ, ПОМОЋИ И ПОДРШКЕ ДЕЦИ ЖРТВАМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Свако ко посумња да је дете угрожено, независно од тога да ли су повреде или оштећења непосредно присутни или је дете под ризиком од могућег оштећења здравља и развоја, има право и обавезу да поднесе пријаву. Поред ЦСР, полиција има овлашћење да реагује у овим ситуацијама, па је пријаву могуће упутити и полицији, која ће даље са ЦСР размотрити кораке које треба предузети. Здравствене, социјалне, васпитне, образовне и друге установе, организације и грађани, такође имају право и обавезе да упуте пријаву. У одређеним случајевима полиција, тужилаштво или суд обавештава ЦСР о својим сазнањима да дете има потребу за заштитом.

Када стручњак неке од наведених служби пријављује случај Центру, пожељно је да пре подношења пријаве продискутује са породицом детета своју забринутост за дете, да затражи потребне информације од родитеља и да их обавести да ће случај пријавити ЦСР.

Овакав поступак се спроводи само у случајевима када такав разговор неће повећати ризик од повреда код детета.

Даље поступање ЦСР обухвата следеће стручне поступке:

1. Пријем и отварање случаја у ЦСР – овај поступак подразумева: пријем пријаве; разматрање прихватљивости пријаве; проверу да ли је случај раније био на евиденцији ЦСР; отварање случаја и задуживање водитеља случаја.

Почетна процена обухвата: успостављање контаката са дететом и породицом; процену ризика у којем се дете налази; процену повреда нанетих детету/деци; обезбеђивање хитних услуга и мере заштите детета.

2. Предузимање мера за заштиту детета – основне мере које спроводи ЦСР су:
 - мере усмерене на јачање позитивних породичних снага: упозорење родитеља на недостатке у вршењу родитељског права; пружање материјалне, правне или стручно-саветодавне подршке и помоћи детету и родитељима; упућивање на услуге других одговарајућих установа;
 - збрињавање детета ван породице – одлука се доноси ако се након процене или праћења ефеката изречене мере корективног надзора констатује да су живот и здравље детета озбиљно угрожени приликама у породици и да је у најбољем интересу детета да буде издвојено из угрожавајуће средине; одлуку о збрињавању детета ван породице могу донети Орган старатељства и Суд.

3. Неодложна интервенција – њен циљ је осигурање безбедности детета и предузима се ако су живот и здравље детета непосредно угрожени или постоји разуман повод да се верује да ће непредузимањем хитних мера заштите живот или здравље детета бити непосредно или озбиљно угрожени.

Неодложна интервенција може бити неопходна после прве пријаве злостављања или занемаривања или у било којој фази процеса заштите, односно рада са дететом и породицом.

4. Праћење и евалуација детета и породице – план заштите детета од злостављања и занемаривања садржи и план праћења и процене планираних, односно предузетих

мера, укључујући и рокове поновне процене. Евалуација се спроводи у договореним роковима и на дефинисан начин. Уколико околности налажу, може се и пре договореног рока заказати и одржати конференција на којој ће се (ванредно) процењивати резултати предузетих активности и донети одговарајуће одлуке.⁵⁰

Имајући у виду да многа истраживања потврђују везу између насиља према женама-мајкама и њиховој деци⁵¹, односно да указују на последице које изложеност различитим облицима насиља оставља на децу⁵², нужно је посебну пажњу посветити мерама заштите и подршке за децу сведоке насиља.

Службе за подршку треба да осигурају физичку и емоционалну безбедност деце и унапређују њихов осећај сигурности, кроз планирање безбедности; унапреде ментално и емоционално здравље и добробит деце, те да им помогну да поврате и уживају у свом детињству, кроз стварање подржавајућег окружења у ком деца могу да се играју, опусте и једноставно забаве.⁵³ Истанбулска конвенција, у том смислу, поставља обавезу државама да обезбеде да се права и потребе деце сведока насиља узму у обзир када им се пружају услуге и помоћ.

У Образложењу уз Конвенцију наводи се да се термин „деца сведоци“ не односи само на децу која непосредно присуствују насиљу и активно га посматрају, већ и на ону децу која су изложена врисцима и другим звуцима насиља док се крију у близини и/или која су изложена дугорочним последицама таквог насиља. Од држава се, у складу са тим, захтева да обезбеде најбоље психосоцијалне интервенције које су посебно прилагођене узрасту и степену развоја деце, како би она могла да се носе са трауматским искуством тамо где је то неопходно. Поред тога, наглашава се да све понуђене услуге морају имати у виду најбољи интерес детета.

⁵⁰ Жегарац, Н., Вујовић, Р. Интервенције Центра за социјални рад у заштити детета од злостављања и занемаривања. 2011. У: Ишпановић Радојковић, В. (ед.), Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокола. Центар за права детета. Београд.

⁵¹ Игњатовић, Т. Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем. Аутономни женски центар. Београд. 2013.

⁵² Hagemann-White, C. 2013. Analytical study of the results of the 4th round of monitoring the implementation of Recommendation Rec (2002)5 on the protection of women against violence in Council of Europe member states, Strasbourg: Gender Equality Commission, Council of Europe.

⁵³ Appelt, B., Kaselitz, V., Logar, R. (Ed.) 2004. Away from violence – guidelines for setting up and running a women's refuge, Vienna: WAVE Coordination Office and Austrian Women's Shelter Network.

Заштита за децу сведоке насиља у Србији не одговара постављеним стандардима Савета Европе, имајући у виду да кључне интервенције у овом домену карактерише издвајање деце из породице, односно њихово раздвајање од ненасилног родитеља, недовољан број покренутих поступака за мере заштите од насиља у породици, као и одсуство специјализованог психосоцијалног третмана за децу сведоке насиља у породици, на шта указују и препоруке Заштитника грађана.⁵⁴

Поред тога, налази истраживања показују да поступајуће судије у потпуности занемарују чињеницу да је дете присуствовало извршењу кривичног дела, укључујући насиље у породици, тако да се оваква сазнања не третирају ни као отежавајућа околност за учиниоце насиља.⁵⁵

Поред напред разматраних одредби Истанбулске конвенције, смернице о поступању надлежних служби садржане у Општем протоколу за заштиту деце од злостављања и занемаривања⁵⁶, као и у Општем протоколу о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерском односу⁵⁷, експлицитно наводе да се деца сматрају жртвама насиља у породици, не само када га директно трпе, већ и када су му посредно изложена. Општи протокол, који уређује поступање и сарадњу служби у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима, истиче да је неопходно обезбедити да се приликом пружања услуга и помоћи жртвама насиља у породици са децом која су била сведоци насиља, њихова права и потребе посебно узму у обзир. Тако се наводи да се све услуге које се пружају деци сведоцима насиља у породици и другим нарочито рањивим члановима породице морају предузимати у складу са њиховим најбољим интересом.

Заштитник грађана је у више наврата у својим препорукама Центрима за социјални рад указивао на пропусте у раду ових служби који се односе на непредузимање мера и активности прописаних за случај сумње/сазнања о насиљу у породици, злостављању и

⁵⁴ Игњатовић, Т., Дробњак, Т. (ур) 2014. Анализа усклађености законодавног и стратешког оквира Републике Србије са Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – основна студија. Аутономни женски центар. Београд.

⁵⁵ Константиновић-Вилић, С., Петрушић, Н. Кривично дело насиља у породици: актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу. Аутономни женски центар. Београд. 2007.

⁵⁶ Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Влада Републике Србије. Београд. 2005.

⁵⁷ Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима. Влада Републике Србије. Београд. 2011.

занемаривању детета, као и на неефикасно и неадекватно предузимање мера и активности из надлежности органа старатељства и поступање супротно прописима и стандардима стручног рада. У препорукама се наглашава да непризнавањем статуса жртве насиља, надлежне службе пропуштају да детету обезбеде хитну заштиту и примене све расположиве мере ради опоравка детета од претрпљеног насиља и његове рехабилитације и реинтеграције.⁵⁸

Анализа интервенција центара за социјални рад у Србији, предузетих током 2012. године ради заштите деце која сведоче насиљу у породици, показала је да су, уз неефикасне судске поступке лишења или делимичног лишења родитељских права или уз очекивање да ненасилни родитељ преузме бригу о деци, најчешће интервенције органа старатељства биле издвајање деце из породице на дужи период и без ненасилног родитеља.⁵⁹

Најчешћи разлог за измештање детета из породице (48,4% случајева) наводи се да родитељ није (био) у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља. Кључни налази ове анализе упућују на то да је трећина деце била смештена изван породице без ненасилног родитеља (најчешће мајке), док је чак 22% њих боравило изван породице дуже од годину дана. С друге стране, орган старатељства је по службеној дужности поднео само 10 тужби за мере заштите од насиља у породици (свега 7% случајева), од чега само у једном случају меру за иселење учиниоца насиља из стана или куће.⁶⁰

Поред ограничења принудног карактера, орган старатељства треба да пружа родитељима непосредну помоћ или да обезбеди услуге у подизању и васпитању детета, ради подизања нивоа њихових способности⁶¹, што је посебно важно применити према женама жртвама насиља чији родитељски капацитети могу да буду значајно умањени услед (дугогодишње) изложености насиљу. Истовремено, неопходно је да се поступајући стручни радници придржавају општеприхваћених принципа за поступање у случајевима насиља према

⁵⁸ Заштитник грађана. Препорука 13 – 513/ 12, дел. бр. 10546, од 10.04.2014.

⁵⁹ Игњатовић, Т. Родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља – о чему се ради и шта је рађено. 2014. У: Мршевић, З., Јовановић, С., Лукић, М., Игњатовић, Т. 2014. Годишњи извештај опсерваторије за праћење насиља према женама 2013. Аутономни женски центар. Београд.

⁶⁰ Републички завод за социјалну заштиту. 2017. Деца у систему социјалне заштите. Београд.

⁶¹ Обретковић, М., Стевановић, И., Жегарац, Н. 2001. Услуге и мере заштите. У: Обретковић, М., Пејаковић, Љ., (ур) (2001). Заштита детета од злостављања – приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној заједници. Југословенски центар за права детета. Београд.

женама, који су садржани у општем и посебним протоколима у овој области. У погледу заштите деце, кључна је примена принципа који подразумева да се безбедност и добробит детета постиже кроз осигурање безбедности и подршку аутономији ненасилном родитељу. У том смислу, интервенције попут издвајања деце из породице у ситуацијама када родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља, могу бити оправдане само у ситуацијама високог ризика, када њихова примена обухвата краћи временски период и праћена је покретањем поступка за мере заштите од насиља у породици, укључујући мере за иселење насилника из куће/стана и уселење жртава.⁶²

⁶² Игњатовић, Т. Родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља – о чему се ради и шта је рађено. 2014. У: Мршевић, З., Јовановић, С., Лукић, М., Игњатовић, Т. 2014. Годишњи извештај опсерваторије за праћење насиља према женама 2013. Аутономни женски центар. Београд.

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је породично насиље над децом у Србији, које је широко распрострањено, и то у различитим облицима. Деца у Србији свакодневно су изложена разним облицима директног, интерперсоналног насиља, као што су физичко, сексуално и емоционално злостављање, занемаривање, или мање директним али комплексним облицима, као што је структурно насиље које се испољава у различитим облицима - на пример кроз разне видове дискриминације, дечји брак, дечји рад или друге врсте експлоатације или кроз вишеструку социјалну искљученост.

2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је да се утврде феноменолошка обележја, појавни облици и последице по децу, распрострањеност, структура и динамика породичног насиља над децом у Србији у периоду од 2011. до 2020. године, као и друштвено реаговање на насиље над децом (законски оквир, системи и модели реаговања, стручни поступци, превенција, доступност и врсте пружених услуга жртвама), што ће допринети бољем, како теоријском, тако и практичном сазнавању испитиване појаве и створити солидну основу за будућа истраживања из ове области. Резултати истраживања треба да допринесу стварању целокупне слике у општој и стручној јавности о виктимитету деце. Циљ је разоткрити „тамну бројку“ злостављане деце, будући да је потребно добијање јасног увида у обим и постојање овог проблема.

3. ХИПОТЕЗЕ

Генерална хипотеза:

- Насиље над децом у породици представља велики друштвени проблем који је широко распрострањен и присутан у Србији.

Посебне хипотезе:

1. Задњих година се повећава број пријава за насиље над децом према евиденцији Центра за социјални рад.
2. Према врстама насиља доминирају пријаве за психолошко, затим физичко, а потом за сексуално насиље над децом.
3. Удео девојчица и дечака за које је пријављено насиље готово је изједначен у свим врстама насиља, изузев код сексуалног насиља где је доминантан удео девојчица.
4. Постојећи облици друштвене реакције у Србији не пружају довољну заштиту од насиља над децом и зато постоји потреба за осмишљавањем и имплементацијом обухватнијих мера превенције.

4. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Методе које су се користиле током истраживања су следеће:

- Социолошки метод, јер је тематика рада представљена у конкретним друштвеним условима и рефлектује се на социјалну заједницу;
- Метод посматрања, код појаве породичног насиља над децом као социјалног проблема, са истицањем статистичких података доступних из разних институција;
- Дескриптивни метод, којим су описани резултати истраживања објављени са овом тематиком;
- Метод теоријске анализе, којим је обухваћена научна и стручна литература, у чијем светлу су сагледани добијени резултати, анализирани истраживачки проблеми и њихова веза са теоријским утемељењима;
- Историјски метод, којим смо ову појаву сагледали у историјском и културолошком контексту.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Да би се истражила наведена проблематика урађена је анализа насиља над децом у породици свих пријављених и обрађених случајева према евиденцији Центара за социјални рад у периоду од 01.01.2011. године до 31.12.2020. године на територији Републике Србије.

Циљ ове интерне анализе био је да се добију подаци о броју деце жртава у насиљу у породици, да се испита који се облици насиља најчешће сусрећу, како и на који начин дефинисати препоруке у циљу превенције, смањења и отклањања овог проблема у друштву.

5.1. БРОЈ ПРИЈАВЉЕНИХ СЛУЧАЈЕВА НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

Број пријава насиља у породици над децом евидентираних од стране ЦСР у току 2020. године износио је 8.365 (Табела 1).

Табела 1 - Пријаве насиља над децом на евиденцији ЦСР, 2011 – 2020.

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
3.313	3.787	3.135	4.938	6.520	7.036	8.297	7.741	8.371	8.365

Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

Број пријава насиља над децом у 2020. години у односу на 2011. годину је повећан за 140,6%.

5.2. ВРСТЕ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

У 2020. години према врстама насиља са 40% доминирају пријаве због емоционалног насиља над децом (Табела 2).

Табела 2 – Пријаве насиља над децом на евиденцији ЦСР према доминантној врсти насиља, 2020. (%)

Емоционално насиље	40%
Занемаривање	32,1%
Физичко насиље	25,4%
Сексуално насиље	2,3%
Експлоатација детета	0,2%

Извор: Републички завод за социјалну заштиту, 2021.

У 2020. години у ЦСР је евидентирано: 3.343 пријава емоционалног насиља, 2.685 пријава занемаривања детета, 2.121 пријава физичког насиља, 193 пријаве сексуалног насиља и 23 пријаве економског насиља.

Број пријава због емоционалног насиља у 2020. у односу на 2011. годину је повећан за 221,1%, сексуалног за 121,8%, физичког за 152,2% а занемаривања за 89,4%.⁶³

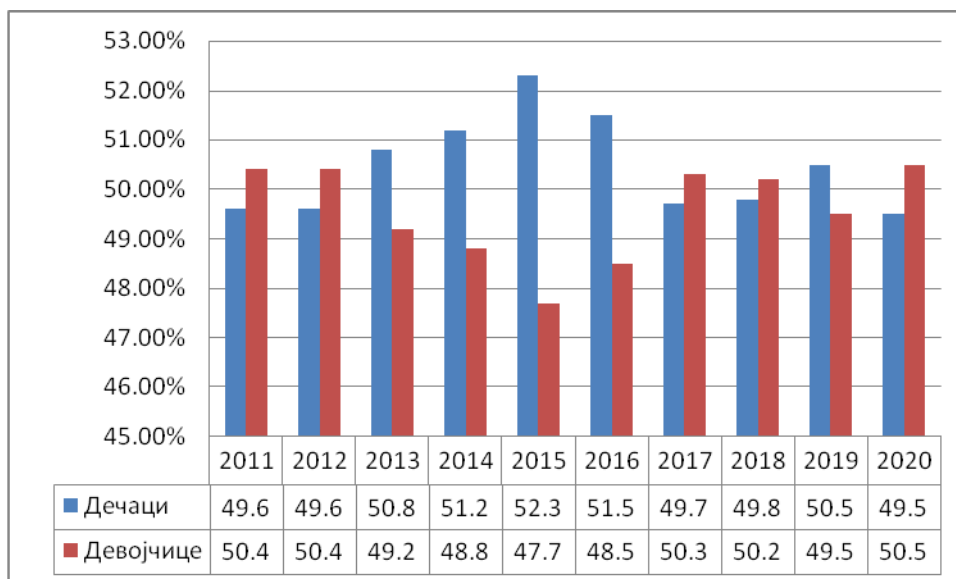
5.3. ПОЛНА СТРУКТУРА ДЕЦЕ ЖРТАВА НАСИЉА

У десетогодишњем периоду удео девојчица и дечака за коју је пријављено насиље је готово изједначен у свим врстама насиља, изузев код сексуалног насиља, где је

⁶³ Републички завод за социјалну заштиту. Деца у систему социјалне заштите 2020. Београд. 2021.

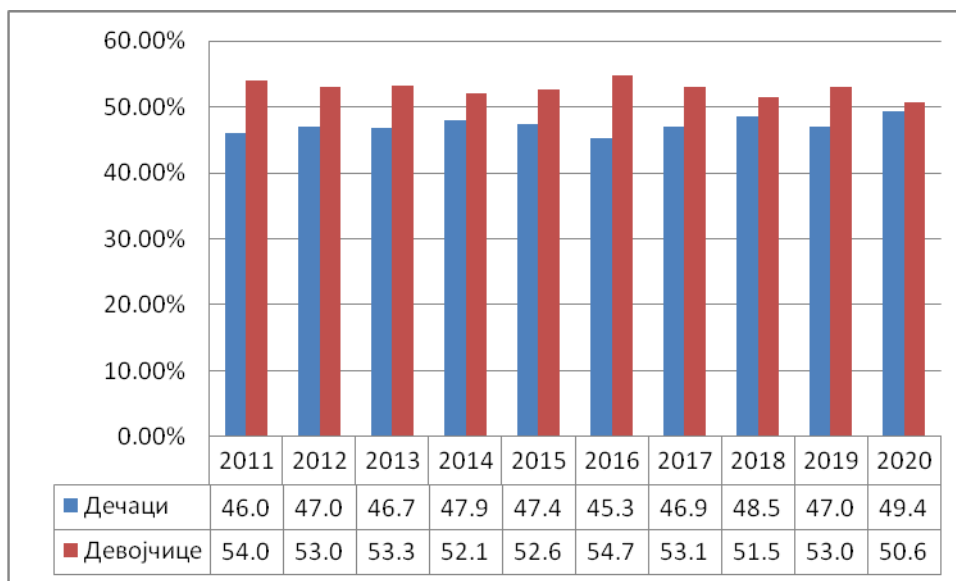
континуирано доминантан удео девојчица, које у 2020. години чине 80,8% жртава овог вида насиља (Графикони 1-4).

Графикон 1 – Пријаве физичког насиља над децом према полу, 2011 – 2020. (%)

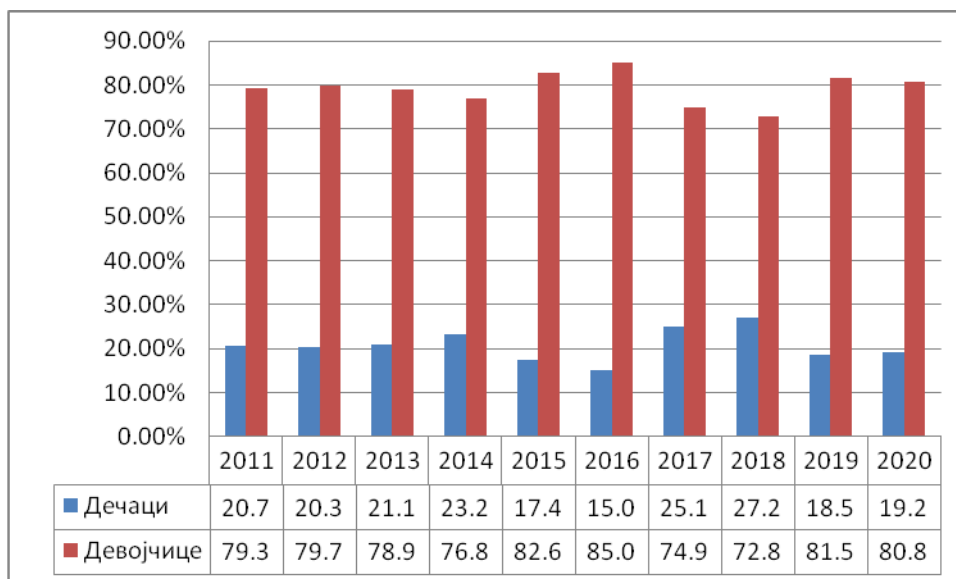
Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

Графикон 2 - Пријаве емоционалног насиља над децом према полу, 2011– 2020. (%)

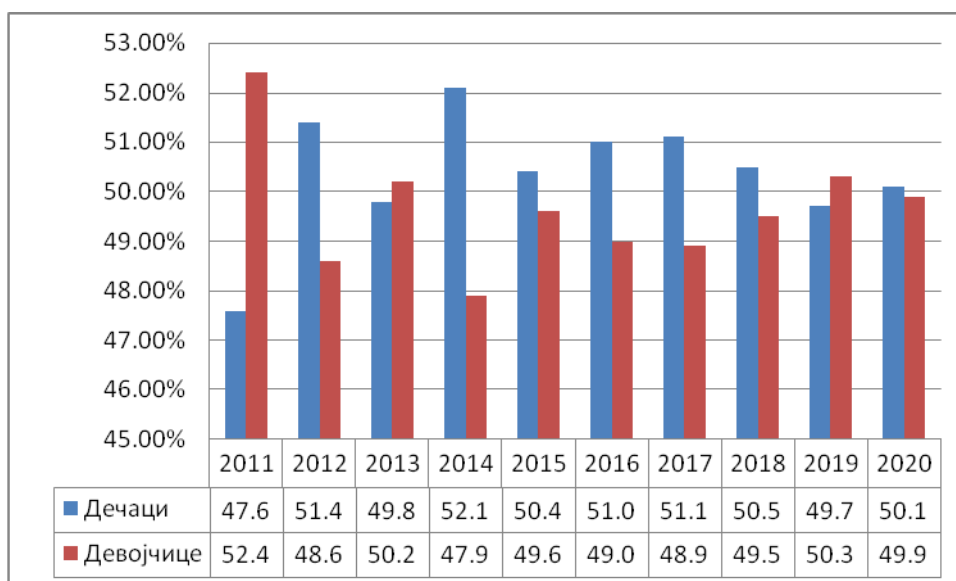
Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

Графикон 3 - Пријаве сексуалног насиља над децом према полу, 2011 – 2020. (%)

Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

Графикон 4 – Пријаве занемаривања деце према полу, 2011 – 2020. (%)

Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

5.4. ПОСТУПЦИ ЦСР У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА

Међу поступцима које су у 2020. години ЦСР предузимали у циљу заштите деце у случајевима насиља у породици, 66,7% поступака и мера односи се на мере и интервенције из домена рада ЦСР: пружање материјалне, правне или стручно саветодавне подршке и помоћи детету и родитељу у ЦСР (Табела 3).

Табела 3 - Поступци које је ЦСР предузео за заштиту деце жртава насиља, 2016 - 2020.

	2016	2017	2018	2019	2020
Корективни надзор	323	422	327	339	365
Упућивање на услуге других одговарајућих установа	1684	1664	1176	1136	1252
Пружање материјалне, правне или стручно саветодавне помоћи и подршке у ЦСР	4866	5001	4262	4780	5174
Покретање поступка пред судом	406	482	252	289	329
Деца измештена из породице заједно са ненасилним родитељем	477	470	232	320	214
Деца из породице измештена сама	292	453	405	376	243

Извор: Републички завод за социјалну заштиту, 2021.

Табела 4 - Поступци које је ЦСР покренуо пред судом за заштиту деце жртава насиља, 2011 – 2020.

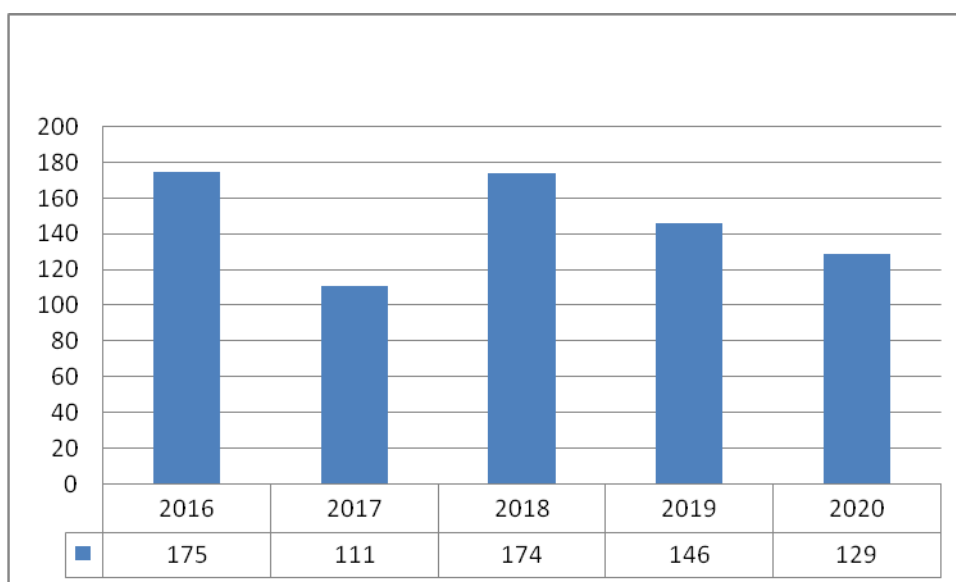
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Изрицање мере заштите од насиља у породици	144	172	157	202	134	140	321	353	446	427
Потпуно лишење родитељског права	138	134	150	181	208	146	201	181	224	123
Делимично лишење родитељског права	135	116	114	116	94	76	123	147	107	82
Кривична пријава	127	111	144	166	83	90	159	99	162	117
Привремена мера принудног лечења	15	42	7	3	19	9	38	18	22	18
Заштита интереса и права детета	0	152	224	181	182	72	170	209	256	195

Извор: Извештаји ЦСР, 2011 - 2020.

Број поступака које је ЦСР покренуо по службеној дужности пред судом је у 2020. години већи за 73,9% него у 2011. години. Међу њима доминира поступак за изрицање мере заштите од насиља у породици са 43,9% иза којих по заступљености следе поступци за заштиту интереса и права детета 20,1% (Табела 4).

У прихватилиштима за жртве насиља у породици у 2020. години евидентирано је 129 деце (Графикон 5). Највећи удео од 56,6% чине деца предшколског узраста, уједначене полне структуре.

Графикон 5 – Деца у прихватилиштима за жртве насиља у породици, 2016 - 2020.

Извор: Извештаји ЛПЛУ⁶⁴, 2016 - 2020.

У 2020. години услуге свратишта користило је укупно 409 деце улице, од којих је 95,1% основношколског узраста чији је број у петогодишњем периоду порастао за 31,9%.⁶⁵

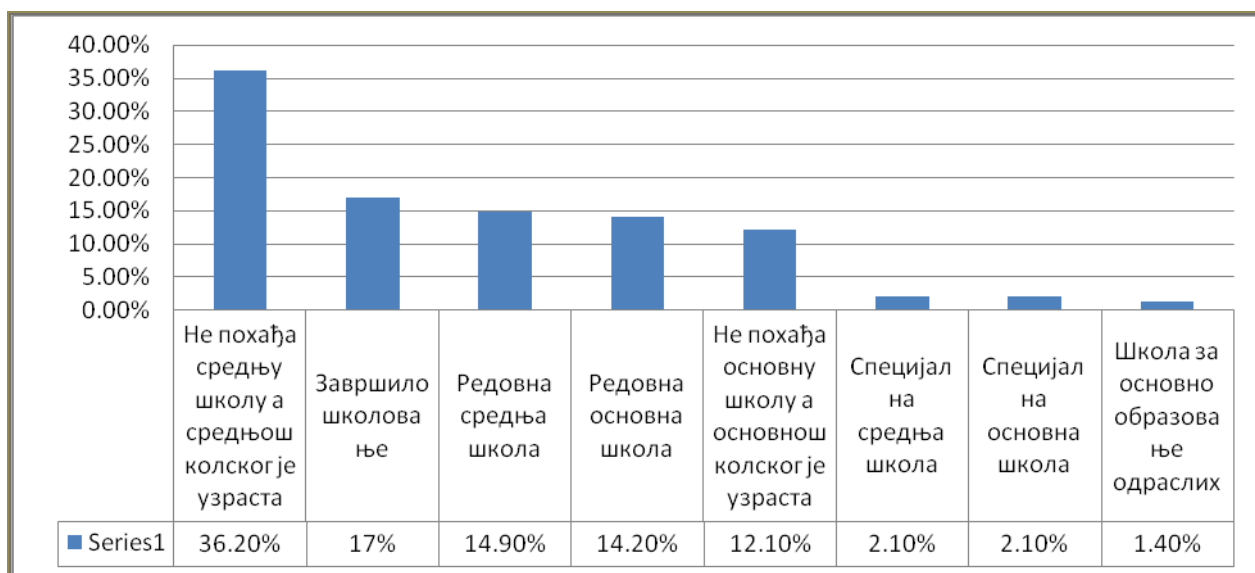
ЦСР су у 2020. години евидентирали укупно 141 дете жртву дечјег брака. Преовлађују деца узраста 16-17 година са 60,3%. Удео девојчица је 95%, а евидентирано је и седам дечака.

⁶⁴ Извештаји о услугама социјалне заштите на локалном нивоу.

⁶⁵ Републички завод за социјалну заштиту. Извештај о услугама социјалне заштите на локалном нивоу које пружају лиценцирани пружаоци услуга у периоду 2016 – 2020. године. Београд. 2022.

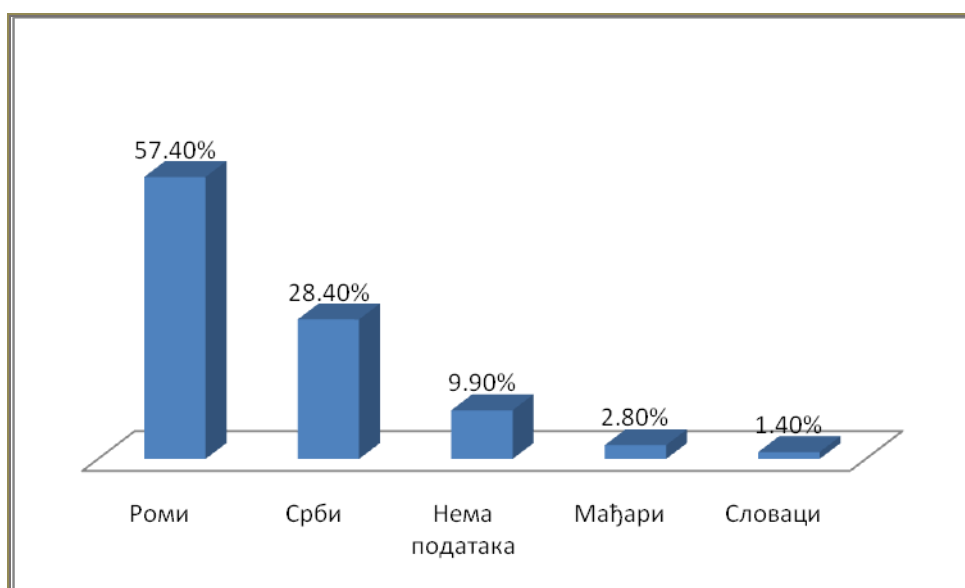
Образовна структура деце жртава дечјег брака је неповољна: 12,1% не похађа основну школу, 36,2% не похађа средњу школу, а 17% је завршило школовање (Графикон б).

Графикон б – Деца жртве дечјег брака према образовном статусу, 2020. (%)

Извор: Упитник о деци жртвама дечјег брака на евиденцији ЦСР

Графикон 7 – Деца жртве дечјег брака према националној припадности, 2020. (%)

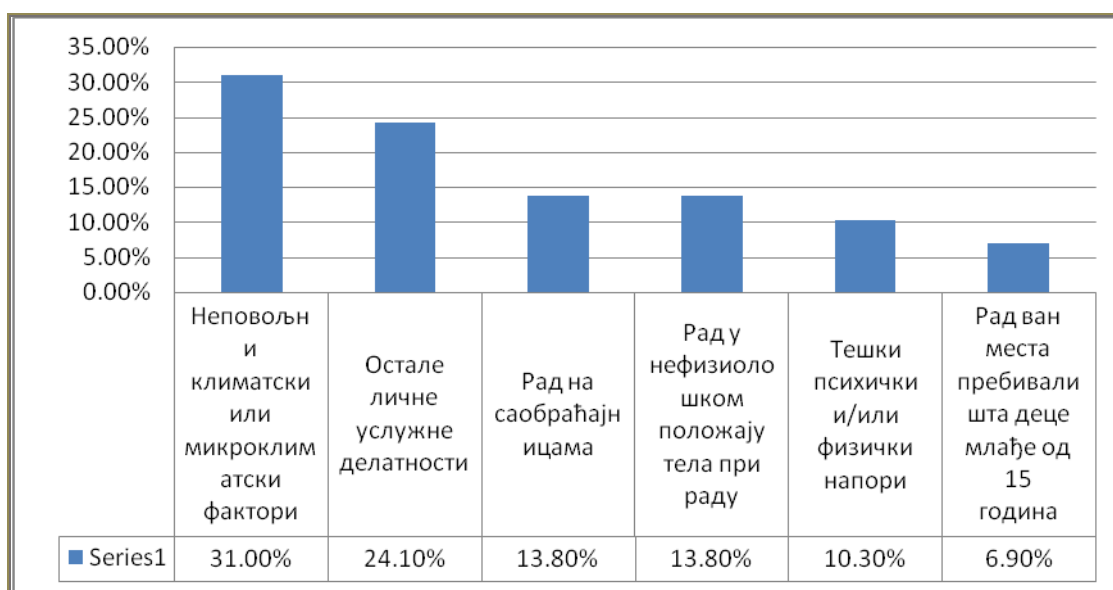

Извор: Упитник о деци жртвама дечјег брака на евиденцији ЦСР

Према националној припадности деце жртава дечјег брака, доминантно се ради о Ромима у 57,4% случајева, а 28,4% деце су српске националности (Графикон 7).

У 2020. години у ЦСР евидентирано је укупно деветоро деце жртава злоупотребе дечјег рада. Сва деца су ромске националности. Сва деца су била изложена већем броју штетних или опасних околности или су били укључени у опасне делатности током рада (Графикон 8).

Графикон 8 – Деца жртве злоупотребе дечјег рада према изложености штетним условима, опасним околностима и делатностима у раду, 2020. (%)

Извор: Упитник о деци жртвама злоупотребе дечјег рада на евиденцији ЦСР

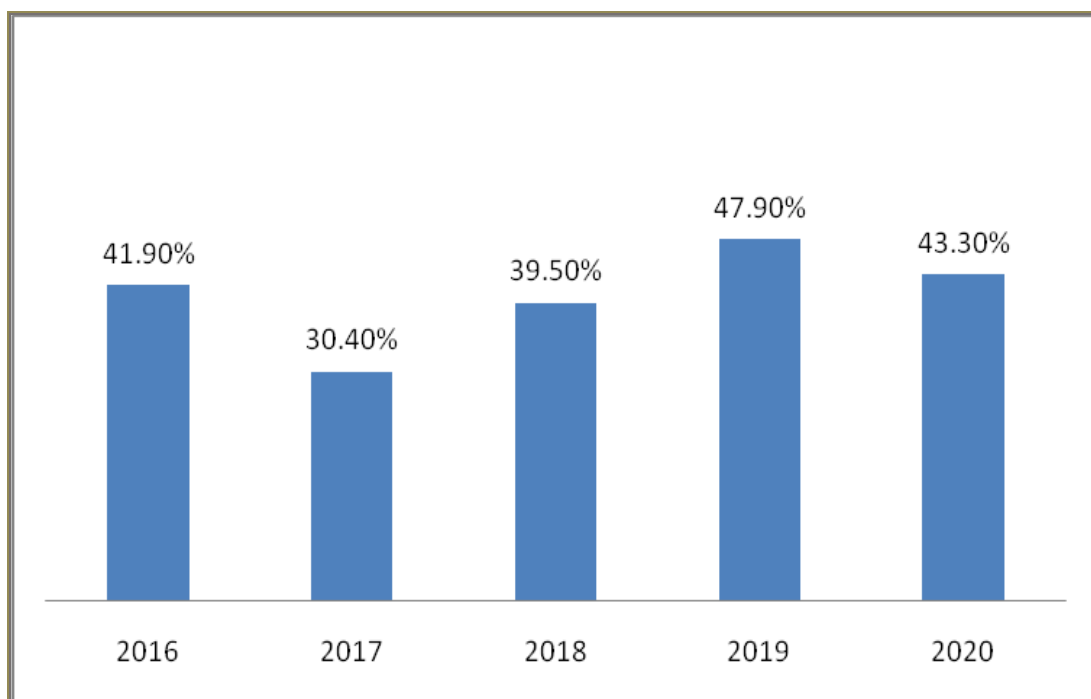
Посматрано у трогодишњем периоду 2018 - 2020. године, доминантан починилац злоупотребе дечјег рада су родитељи. Најчешће мере породично-правне заштите које су ЦСР предузимали су покретање поступка за лишење родитељског права и измештање детета из породице.⁶⁶

⁶⁶ Републички завод за социјалну заштиту. Деца у систему социјалне заштите 2020. Београд. 2021.

У 2020. години на евиденцији Центра за заштиту жртава трговине људима било је укупно 155 деце. У полној структури доминирају девојчице са 76,1%. У петогодишњем периоду забележен је тренд пораста броја деце жртава трговине људима од 38,4%.⁶⁷

Удео деце у укупном броју жртава трговине људима у 2020. години износио је 43,3%, што је у границама просека од 2016. године (Графикон 9).

Графикон 9 - Удео деце у укупном броју жртава трговине људима, 2016 - 2020. (%)

Извор: Извештаји Центра за заштиту жртава трговине људима

Посматрано у наведеном периоду доминантан облик експлоатације у 29,2% случајева је сексуална експлоатација, следи принудни брак са 25% и вишеструка експлоатација са 20,8%.

У 2020. години од укупног броја деце 87,5% су жртве националне трговине људима, што је карактеристика посматраног петогодишњег периода (Графикон 10).

⁶⁷ Републички завод за социјалну заштиту. Деца у систему социјалне заштите 2020. Београд. 2021.

Графикон 10 - Деца жртве трговине људима евидентирана у току године према обележјима трговине људима, 2016 - 2020. (%)

Извор: Извештаји Центра за заштиту жртава трговине људима

У 2020. години услугу становања уз подршку за жртве трговине људима пружало је Удружење против трговине људима Атина двома девојчицама узраста 15 - 17 година.

6. ДИСКУСИЈА

Теоријски и емпиријски приступ у истраживању злостављања и занемаривања деце омогућио је да се сагледају и објасне облици злостављања деце, узроци који до тога доводе, последице које настају по дететов живот и развој, као и реакција друштва и јавности на дати проблем.

Имајући у виду налазе нашег истраживања, намеће се основни закључак да су деца у Србији у значајној мери изложена насиљу у породици, што потврђује велики број пријава (8.365) евидентираних од стране ЦСР у 2020. години. Тиме је потврђена наша генерална хипотеза о насиљу над децом у породици као великом друштвеном проблему који је широко распрострањен и присутан у Србији.

Полазна хипотеза да се према евиденцији Центара за социјални рад задњих година повећава број пријава за насиље над децом је потврђена. Број пријава насиља над децом у 2020. години у односу на 2011. годину повећан је за 140,6%, што је резултат или повећања броја случајева самог насиља над децом у породици или слободнијег приступа овом проблему о коме више не ћуте ни чланови породице, ни окружење у коме живе те породице.

Полазна хипотеза да према врстама насиља доминирају пријаве за психолошко, затим физичко, а потом за сексуално насиље над децом није потврђена. Налаз нашег истраживања указује да су у 2020. години према врстама насиља доминирале пријаве због емоционалног насиља над децом, потом занемаривања детета, физичког и сексуалног насиља.

Подаци указују на присуство два најприсутнија облика насиља над децом у породици, емоционалном злостављању и занемаривању. Типичне такве породице су оне у којима постоји насиље између родитеља - супружника, затим оне које су у процесу развода где супружници кроз манипулацију дететом покушавају да нанесу бол и освете се партнеру. Такве породице су и оне у којима неки од чланова, а најчешће отац, има проблема са неким обликом зависности (алкохолизам, коцкање), а понекад и у онима које су финансијски необезбеђене, маргинализоване, када су родитељи без сталног или икаквог посла.

Истраживањем је потврђена полазна хипотеза о полној структури деце жртава насиља у породици. У току посматраног десетогодишњег периода (2011-2020) удео девојчица и дечака за које је пријављено насиље готово је изједначен у свим врстама насиља (у 2020. години удео пријава насиља над женским полом је 51%), осим код сексуалног насиља, где је континуирано доминантан удео девојчица, које у 2020. години чине 80,8% жртава овог вида насиља.

Међу поступцима које су ЦСР у 2020. години предузимали у циљу заштите деце у случајевима насиља у породици, 5.174, односно 66,7% поступака и мера односило се на мере и интервенције из њиховог домена рада, као што је пружање материјалне, правне или стручно саветодавне подршке и помоћи детету и родитељу у ЦСР. Издвајање жртве насиља из породице примењено је за 457 деце (деца измештена из породице заједно са ненасилним родитељем и деца из породице измештена сама).

Број поступака које је ЦСР покренуо по службеној дужности пред судом је у 2020. години већи за 73,9% него у 2011. години. Међу њима доминира поступак за изрицање мере заштите од насиља у породици са 43,9%, иза којих по заступљености следе поступци за заштиту интереса и права детета са 20,1%. Кривична пријава је подигнута у 117 случајева заштите деце жртава породичног насиља.

У 2020. години у прихватилиштима за жртве насиља у породици евидентирано је 129 деце. Највећи удео од 56,6% чине деца предшколског узраста, уједначене полне структуре. Услуге свратишта у 2020. години користило је укупно 409 деце улице, од којих је 95,1% основношколског узраста.

У 2020. години ЦСР су евидентирали 141 дете жртву дечјег брака, где преовлађују деца узраста 16-17 година са 60,3%. Удео девојчица је 95%. Што се тиче образовне структуре деце жртава дечјег брака, она је неповољна: 12,1% не похађа основну школу, 36,2% не похађа средњу школу, а 17% је завршило школовање. Када је у питању национална припадност деце жртава дечјег брака, у 57,4% случајева ради се о Ромима, док су 28,4% деце српске националности.

У ЦСР у 2020. години је евидентирано 9 деце жртава злоупотребе дечјег рада, који су ромске националности. У посматраном периоду доминантан починилац злоупотребе дечјег рада су родитељи. Мере породично-правне заштите које су ЦСР најчешће предузимали су покретање поступка за лишење родитељског права и измештање детета из породице.

Према евиденцији Центра за заштиту жртава трговине људима у 2020. години је било 155 деце, од којих 76,1% су девојчице. У наведеном периоду доминантан облик експлоатације у 29,2% случајева је сексуална експлоатација, потом принудни брак са 25% и вишеструка експлоатација са 20,8%.

Полазна хипотеза да постојећи облици друштвене реакције у Србији не пружају довољну заштиту деци од насиља у породици и да постоји потреба за осмишљавањем и имплементацијом обухватнијих мера превенције је потврђена. Друштвена реакција на појаву проблема породичног насиља над децом не доноси жељене резултате, будући да често изостаје, када је реч о конкретном деловању, које за циљ има спречавање злостављања и занемаривања деце.

Да би се права детета на заштиту од злостављања и занемаривања остварила, неопходно је успостављање система који ће деловати превентивно у смислу спречавања злостављања и занемаривања деце и, истовремено, омогућити да се у ситуацијама злостављања и занемаривања покрене брз и координисан поступак који прекида злостављање, штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбеђује одговарајућу интервенцију за опоравак и даљи безбедан развој детета.

С обзиром на то да је спречавање злостављања и занемаривања и заштита детета сложен процес, неопходно је успостављање добре сарадње између стручњака из свих области који раде са децом (здравство, образовање, социјална заштита, полиција, правосуђе и др.). Досадашња искуства и истраживања у нашој средини указују да су главне препреке за ефикаснију заштиту деце недовољно јасни кораци у процесу заштите детета, као и нејасне улоге међу учесницима у том процесу.

ЗАКЉУЧАК

Свакодневно смо изложени различитим облицима насиља, неки су више а неки мање као такви препознати. По дефиницији Светске здравствене организације, у најширем смислу, насиље подразумева употребу силе којом се повређује друга особа, било да је реч о физичким, психичким или повредама друге природе. Чињеница је да се догађа свуда око нас.

Породично насиље у коме су жртве деца, све је учесталије. Породица би требало сваком детету да буде извор сигурности, безбрижности, љубави и топлине, али у неким случајевима постаје место највеће угрожености, рањивости, патње и бола. Насиље за дете представља дубоко, неизбрисиво, свепрожимајуће трауматско искуство.

Историјски позната појава која је стара, рекло би се, исто колико и људска цивилизација - насиље над децом, оставља вишеструке, тешке и дуготрајне последице како на физичко, тако и на ментално здравље детета. Дететове главне карактеристике, зависност и беспомоћност, остављају простора виктимизацији различитим видовима насиља.

Насиље над децом обухвата различите облике неадекватног опхођења, у виду злостављања – понашања којим се угрожава и нарушава здравље у сваком погледу, интегритет и спокојство личности детета; занемаривања – када се не задовољавају основне и развојне потребе детета и угрожава његова социјална сигурност; и запостављања – недовољне бриге за развојне потребе и личност детета.

Узимајући у обзир развојне фазе, степен психичке зрелости, индивидуалне разлике, узраст али и чињеницу да је само искуство јединствено, истраживања указују да ипак постоје карактеристична понашања која се могу јавити као одговор на одређени тип насиља код већине злостављане деце. Не сме се занемарити ни чињеница да је искуство насиља јединствено за свако дете. Последице насилног понашања зависе од тежине, степена изражености и изложености таквом понашању, подршке и заштите коју дете има од другог родитеља, као и индивидуалних карактеристика које сензибилишу дете за одређени начин реаговања.

Мала деца, деца предшколског и раног школског узраста нису спремна да разумеју и објасне шта се догађа при насиљу, али се зато емотивно и понашајно изражавају и тиме шаљу поруку својој околини.

Према подацима истраживања, физичко злостављање се најчешће среће на узрасту од четврте до осме године живота. Физички злостављања деца, могу да постану веома мирна, тиха, да се повлаче у себе, што иначе није за њих карактеристично понашање или од мирне деце постају веома бучна, плачљива, раздражљива, хиперактивна, са агресивним тенденцијама, усмереним ка себи или другој деци у колективу.

Физичко злостављање у породици повећава ризик за агресивно понашање детета према другима, подижући ниво импулсивности, иритабилности, непоштовање одраслих особа и социјалних правила. Ове промене постају алармантне и захтевају указивање родитељима, као и консултовање стручних лица.

У односу на вршњаке, злостављано дете предшколског узраста, чешће од других малишана, упушта се у насилничке игре и чешће је склоно да понашање својих вршњака тумачи на негативан начин у односу на себе, што узрокује спиралу насиља. Такође, код деце може да се јави нерационалан, неоправдан страх према одраслима који показују пријатељски став и топлину. Деца повезују своја пређашња искуства са датом ситуацијом и изводе закључак да одраслима ипак не треба веровати. Могу да се испоље и одређене неуролошке сметње као реакција на насиље (тикови, поремећај ритма сна, ноћни страхови, дневно и ноћно умокравање, муцање). Код млађе деце може поново да се јави наглашена сепарациона анксиозност. Такође, неретко долази до успоравања или застоја у развоју говора.

Бројна истраживања показују да деца која су била сведоци насиља могу имати озбиљне здравствене поремећаје, проблеме у понашању, појачану агресивност. Неретко, деца-сведоци или жртве насиља, у одраслом добу такође постају насилници.

Породично насиље се обично посматра као однос мужа и жене, али деца најчешће присуствују сценама насиља. Деца посматрају из исте или суседних просторија, покушавајући понекад да интервенишу, да заштите мајку или потраже помоћ од других. Алкохолизам и наркоманија су облици аутодеструктивног понашања или животног сценарија заснованог на емотивној зависности. Многи стручњаци сматрају да било који облик такве зависности код младих указује на проблем у породичном смислу, па и на насиље.

Породично насиље није приватна ствар, већ ситуација у којој друштво треба да покаже бригу за појединца. Најчешћи облик породичног насиља је насиље над женама, али жртве

могу бити и деца и мушкарци. Ради се о глобалном проблему, који није само проблем наше земље.

Истраживање спроведено међу више од 40 нација показало је да је 10 до 50 посто жена пријавило да су доживеле неки облик насиља, а насилник је био партнер. Претпоставка је да је реална бројка много већа, јер се овде ради само о случајевима када је насиље пријављено. Преко 10 посто деце је доживело насиље од својих родитеља или старатеља, а међу њима је више оних који су жртве занемаривања, а не физичког насиља.

Према извештајима медија у Србији је у последњој деценији убијено 327 жена, а током 2016. године у случајевима породичног насиља убијена су 3 детета и 22 жене. У првих шест месеци 2017. године убијено је 15 жена, а починитељ је партнер или мушки члан породице.

Новим Законом о спречавању насиља у породици (2016) приближили смо се многим европским земљама у покушају решавања и спречавања овог озбиљног проблема. Од почетка примене новог Закона о спречавању насиља у породици, у периоду од јуна до септембра 2017. године изречено је близу 7.500 хитних мера. Ове мере односе се на удаљавање насилника из породице, а не жртве.

Закон предвиђа и забрану приласка жртви, професионалну дисциплинску одговорност за службенике који не буду поступали у складу са законом - што значи да су у обавези да пријаве злостављање и покрену поступак, предвиђа и координацију и сарадњу свих органа у спречавању насиља у породици, а поред закона, најважније је подизање свести целокупног друштва да породично насиље није приватна ствар у коју се не мешамо, већ се баш ту мора испољити брига друштва за здрав живот, живот без насиља.

Надлежне службе (тужилаштво, суд, полиција, центар за социјални рад, здравство) имају врло тежак задатак - од идентификовања насиља, преко правовременог деловања у случајевима насиља и деце сведока, па и саме превенције.

Стручни радници Центра за социјални рад, приликом вршења својих редовних послова (из делокруга социјалне и породичне заштите), могу доћи до непосредног сазнања да се у некој породици дешавају случајеви насиља (нпр. приликом редовне теренске посете породици, или кроз разговор у Центру са неким чланом породице и сл.).

О насиљу у породици, или над дететом, често нас, међутим, обавештавају и друге установе, а пре свега полиција и школе. Посредне информације могу стићи и путем пријава од сродника, комшија, али и анонимним телефонским позивима. Реакција увек зависи од процене ризика и безбедности за дете, односно од тога колико одређено понашање угрожава или повређује битна добра детета. Креће се од упозоравања родитеља на недостатке у вршењу родитељског права и упућивање родитеља на разговор са породичним психотерапеутом, до привремене старатељске заштите детета, која укључује и неодложно измештање детета из породице и обезбеђење смештаја најчешће у другу породицу, а веома ретко у установу социјалне заштите.

Надаље, када се проблем идентификује, наступају конкретни кораци. Непосредно по сазнању о постојању случаја насиља у породици, водитељ случаја (стручни радник Центра за социјални рад) треба, што је пре могуће, да обави почетну процену са циљем да се утврде ризици којима је жртва изложена, да се процене њена безбедност, окружење у којем живи и њене потребе, и на основу тога да сачини план услуга којим ће одредити садржај рада са корисником - жртвом насиља у породици.

Улога Центра за социјални рад у процесу заштите деце која су претрпела неки вид насиља или су били сведоци истог је несумњиво велика, а услуге различите. Ипак, може се истаћи да он врши двоструку функцију: социјалне заштите и породичноправне заштите у надлежности органа старатељства.

Центар за социјални рад овлашћен је да примењује одређене заштитне интервенције у односу на дете и породицу: упозоравање родитеља, односно надзор над вршењем родитељског права; саветодавни рад са дететом и родитељима; упућивање на третман у специјализоване установе и саветовалишта; збрињавање детета у другу породицу или установу социјалне заштите; неодложно издвајање детета из породице и регулисање одржавања личних односа са дететом.

Са друге стране, као орган који се стара о заштити права и интереса деце, Центар за социјални рад има значајну улогу и у обезбеђивању адекватног кривичноправног третмана детета – жртве насиља: кроз сарадњу са полицијом и другим установама, подношење кривичне пријаве јавном тужилаштву или полицији, давање стручног мишљења суду и јавном тужилаштву и припрему детета за сведочење у поступку.

Врло је битно истаћи и да су деца која су била сведоци насиља такође жртве. Центар за социјални рад има посебну одговорност и обавезу да оваквој деци, тзв. немим сведоцима

насиља, обезбеди и посредну и непосредну заштиту. То се организује управо кроз широк спектар активности из области породичноправне заштите, о којој смо у пређашњем делу рада говорили.

Битно је још истаћи значај програма превенције, јер да до појаве насиља и не дође, битно је проблем превенирати. У овом значајном процесу акценат се ставља на примарну друштвену групу која би детету требало да пружи безусловну љубав, сигурност и осећај да је у њој најзаштићеније - породицу.

Стручни тим Центра за социјални рад користи сваку прилику да едукује родитеље – кориснике услуга социјалне заштите о правима деце, правилној нези и стимулацији дечјег развоја, о ненасилној комуникацији и конструктивном решавању сукоба. Периодично се организују и округли столови са циљем упознавања шире јавности о последицама насиља, о Општем и Посебним протоколима за заштиту деце од злостављања, постојећим законским актима, о насиљу у породици и другим врстама насиља.

Центар за социјални рад сарађује са организацијама цивилног друштва у креирању и спровођењу пројектних активности које за циљ имају развој превентивних програма за заштиту деце од злостављања на нивоу образовно-васпитних установа. Добру сарадњу остварују и са полицијом и образовним системима, па учествују у организовању едукација по школама које за циљ имају самооснаживање деце за пријаву насиља.

Како је насиље над децом, те насиље уопште у којима су они сведоци, свеprisутни проблем глобалних размера, битно је истаћи да се присуством истог сагледава његов негативан утицај на друштвени систем. Обзиром на то да су последице по децу немерљиве, а понекада и по живот кобне, развијање нових генерација, те друштва генерално, тиме се базично изобличава и уназађује. Стога је битно да сваки социјални актер, свако од нас, утиче на своју породицу, пријатеље, околину како насиље не би настало, како би се спречило, а ако постоји, мора се пријавити и прекинути. То је улагање за здравије друштво и будућност свакога од нас.

ЛИТЕРАТУРА

КЊИГЕ, ПУБЛИКАЦИЈЕ И ЗБОРНИЦИ:

1. Appelt, B., Kaselitz, V., Logar, R. (Ed.) 2004. Away from violence – guidelines for setting up and running a women’s refuge, Vienna: WAVE Coordination Office and Austrian Women’s Shelter Network.
2. Аутономни женски центар. 2005. Насиље у партнерским односима и здравље. Београд.
3. Бабовић, М. 2015. Теоријски и истраживачки приступи у проучавању структурног, културног и директног насиља. Социологија. Вол. 57, бр. 2, стр. 331-352.
4. Балканска епидемиолошка студија о злостављању и занемаривању деце. 2012. Београд.
5. Вучковић-Шаховић, Н. 2006. Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији. Центар за права детета. Београд.
6. Гашић-Марушић, Р. 1998. Здравствени аспекти насиља над децом, могућности раног откривања и благовремене заштите, у: Милосављевић, М. 1998. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд.
7. Ђуричић-Бањанин, Н. 1998. Ударац по души, социолошка студија злостављања детета у породици. Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Југословенски центар за права детета. Београд.
8. Жегарац, Н., Вујовић, Р. 2011. Интервенције Центра за социјални рад у заштити детета од злостављања и занемаривања. У: Ишпановић Радојковић, В. (ед.), Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокола. Центар за права детета. Београд.
9. Заштитник грађана. Препорука 13 – 513/ 12, дел. бр. 10546, од 10.04.2014. http://ombudsman.rs/attachments/3268_preporuka%20CSR%20Veliko%20Gradiste%20i%20Golubac.doc (22.05.2023).

10. Игњатовић, Т. 2013. Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем. Аутономни женски центар. Београд.
11. Игњатовић, Т. 2014. Родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља – о чему се ради и шта је рађено. У: Мршевић, З., Јовановић, С., Лукић, М., Игњатовић, Т. 2014. Годишњи извештај опсерваторије за праћење насиља према женама 2013. Аутономни женски центар. Београд.
12. Игњатовић, Т., Дробњак, Т. (ур) 2014. Анализа усклађености законодавног и стратешког оквира Републике Србије са Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – основна студија. Аутономни женски центар. Београд.
13. Ишпановић-Радјковић, В., Жегарац, Н., 2011. Дефиниције злостављања и занемаривања детета. У: Ишпановић Радјковић, В. (ед.). Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокола. Центар за права детета. Београд.
14. Јањић, М., Обретковић, М. 1996. Права детета - права човека. Досије и Удружење правника Србије за социјално право. Београд.
15. Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњавић, З. 1995. Породично право. Номос. Београд.
16. Константиновић-Вилић, С., Петрушић, Н. 2007. Кривично дело насиља у породици: актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу. Аутономни женски центар. Београд.
17. Консултација о спречавању злоупотребе деце. 1999. Светска здравствена организација. Женева.
18. Лакић, А. 1996. Злостављање деце трансгенерацијска трансмисија насиља у породици. Зборник: Примарне функције породице и поремећаји у понашању младих. Београд.
19. Лакић, А. 1998. Емоционално злостављање деце. Зборник: Заштита деце од злостављања и занемаривања. Београд.

20. Љубојевић, Н. 2004. Заштита детета од злостављања и занемаривања. Докторска дисертација. Правни факултет. Београд.
21. Љубојевић, Н. 2008. Злостављање детета унутар породице, Норма, XIII, 1-2/08, стр. 81-94.
22. Милосављевић, М. 1998. Насиље над децом. Факултет политичких наука. Београд.
23. Милосављевић, М., Бркић, М. 2015. Социјални рад у заједници. Факултет политичких наука. Београд.
24. Мршевић, З. 1996. Инцестне злоупотребе деце, Правни живот, бр. 9, стр. 597-605.
25. Насиље према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције. 2017. Национални извештај. Унисеф у Србији. Београд.
26. Национална студија о детерминантама и факторима насиља према деци у Србији. 2012. Насиље према деци у Србији: детерминанте, фактори и интервенције. ЦеКонс и Унисеф. Београд.
27. Никач, Ж., Симић, Б. 2012. Превенција вршњачког насиља у Републици Србији, у: Научна конференција - дани криминалистичких наука. Зборник радова. Факултет за криминалистику, криминалогију и сигурносне студије. Београд.
28. Обретковић, М., Стевановић, И., Жегарац, Н. 2001. Услуге и мере заштите. У: Обретковић, М., Пејаковић, Љ., (ур) (2001). Заштита детета од злостављања – приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној заједници. Југословенски центар за права детета. Београд.
29. Paunović et al. 2016. Survey of adverse childhood experineece among Serbian university students. Report from the 2013/2014 survey. Geneva: WHO.
30. Пешић, Д. 2016. Заштита и подршка за жене са искуством насиља - анализа локалних политика у Републици Србији. Аутономни женски центар. Београд.
31. Радовановић, Ј. 1988. Злостављање и запостављање деце – субјективно искуство детета, у Зборнику: Насиље у породици. Дубровник.
32. Републички завод за социјалну заштиту. 2021. Деца у систему социјалне заштите 2020. Београд.

33. Републички завод за социјалну заштиту. 2022. Извештај о услугама социјалне заштите на локалном нивоу које пружају лиценцирани пружаоци услуга у периоду 2016 – 2020. године. Београд.
34. Уницеф. 2016. Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај.
35. Hagemann-White, C. 2013. Analytical study of the results of the 4th round of monitoring the implementation of Recommendation Rec (2002) on the protection of women against violence in Council of Europe member states, Strasbourg: Gender Equality Commission, Council of Europe.
36. Херман, Ј. Л. 1992. Траума и опоравак. Загреб.
37. Центар за заштиту жртава трговине људима, <https://centarzztlj.rs/statisticki-podaci/> (01.06.2023).
38. Центар за социјални рад. Синтетизовани извештаји о раду ЦЗС, 2011-2020. http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=160&lang=1250 (01.06.2023).
39. Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. 1993. National Research Council. Understanding child abuse and neglect. Panel on Research on Child Abuse and Neglect. Washington, DC: National Academy Press.

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА:

40. Закон о социјалној заштити. 2015. „Службени гласник РС“, број 24/2011.
41. Закон о спречавању насиља у породици. 2016. „Службени гласник РС“, број 94/2016.
42. Кривични законик. 2016. „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
43. Министарство здравља Републике Србије. 2009. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд.

44. Министарство здравља Републике Србије. 2013. Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Друго допуњено издање. Институт за ментално здравље. Београд.
45. Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. 2005. Влада Републике Србије. Београд.
46. Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима. 2011. Влада Републике Србије. Београд.
47. Породични закон. 2015. „Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.
48. Посебни протокол о поступању центара за социјални рад – органа старатељства у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима. 2013. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике. Београд.
49. Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. 2017. Београд.
50. Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите. 2013. „Службени гласник РС“, бр. 42/2013.
51. Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад. 2012. „Службени гласник РС“. Београд.
52. Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. 2012. Институт за ментално здравље. Београд.
53. Савет Европе. 2011. Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – Образложење, Документа Комитета министара (КМ). <http://goo.gl/N19jGv> (20.05.2023)
54. Устав Републике Србије. 2006. „Службени гласник РС“, број 98/06.

ИНТЕРНЕТ СТРАНЕ:

55. <http://roditeljsrbija.com/sta-znaci-zanemarivanje-deteta-i-koje-su-njegove-posledice/>
56. <http://www.zavodsz.gov.rs/>
57. https://www.glassrpske.com/lat/hronika/hronika_vijesti/monstrum-iz-kalinovika-rodjaku-silovao-od-njene-seste-godine/262600
58. <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1218261/svadja-roditelja-deci-nanosi-bol-isto-kao-batine>
59. <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3265073-decu-najcesce-zlostavljaju-vrsnjak-i-otac-a-zanemaruje-majka-zabrinjavajuci-podaci-za-srbiju>